

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Pedagogická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Rok 2013

Bc. Simona KRAUSOVÁ

UNIVERZITA KARLOVA v PRAZE

Pedagogická fakulta
katedra primární pedagogiky

Výchovné hodnoty očima učitelek mateřské školy
Educational Values from the Perspectives of Preschool Teachers

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Helena Hejlová, Ph.D.

Autor diplomové práce: Bc. Simona Krausová

Studijní obor: pedagogika předškolního věku (NMGR.)

Forma studia: kombinovaná

Diplomová práce dokončena: duben, 2013

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma *Výchovné hodnoty očima učitelek mateřské školy* vypracovala pod vedením vedoucího diplomové práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato diplomová práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne Podpis:

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala paní PhDr. Heleně Hejlové, Ph.D. za odborné vedení mé diplomové práce, za čas a pozornost, kterou této práci věnovala, a za všechny cenné rady a připomínky, které mi v průběhu psaní poskytla.

Anotace

V této práci hledám odpověď na otázku, jaké výchovné hodnoty učitelky mateřských škol považují ze svého pohledu za nejdůležitější s ohledem na kurikulární dokumenty, které jsou pro ně závazné. Odpověď hledám prostřednictvím studia odborné literatury a rozhovorů s učitelkami mateřských škol. Tato práce by měla odhalit, jaké hodnoty jsou pro učitelky klíčové v rámci socializace dětí a jak učitelky aplikují výchovné hodnoty v praxi.

Klíčová slova

výchovné hodnoty, hodnoty učitelek, metody výchovy, socializace, morálka, prosociální chování, etika

Annotation

In this work I am looking for the answer to the question what kind of educational values nursery teachers consider to be the most important ones from their point of view concerning the curricula that are binding them. The answer I seek through the study of literature and interviews with nursery teachers. This work should reveal what values are crucial for teachers in the socialization of children and how teachers apply educational values in practice.

Keywords

educational values, the values of teachers, methods of education, socialization, morality, social behavior, ethics

Abstrakt

Hlavním tématem této práce jsou hodnoty a jejich role v rámci předškolního vzdělávání. Cílem této práce je najít odpověď na otázku, jaké výchovné hodnoty učitelky mateřských škol považují ze svého pohledu za nejdůležitější s ohledem na kurikulární dokumenty, které jsou pro ně závazné. V teoretické části práce jsou hodnoty představeny z různých perspektiv: filosofické, psychologické, sociologické a pedagogické, přičemž právě pedagogická perspektiva je stěžejní. Hodnoty jsou dále zkoumány z pohledu jejich zakotvení v rámci závazných kurikulárních dokumentů, jako je Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání, z pohledu etických principů, kterými se mají řídit pedagogové působící v předškolních institucích, a je popsán vliv, který mají hodnoty na formování chování dětí. V empirické části jsou představeny výzkumné otázky, metody sběru dat, způsoby analýzy dat a výsledky výzkumu. Nejvýznamnější hodnoty z pohledu učitelek můžeme rozdělit do tří skupin: morální hodnoty (např. umět se chovat, být zdvořilý a slušný), hodnoty spojené se vztahy (např. umět navazovat přátelství, umět se domluvit, vyjít s druhými, umět řešit konflikty) a hodnoty spojené s dovednostmi (např. hygienické návyky, základy stolování, dovednost v oblékání, samostatnost, sebeobsluha).

Klíčová slova

hodnoty, morální hodnoty, sociální vztahy, sociální dovednosti

Abstract

Values and their role in preschool education are the main topic of this diploma thesis. The main aim is to find the answer to the question what kind of educational values nursery teachers consider to be the most important ones from their point of view concerning the curricula. In the theoretical part of my diploma thesis I describe values from different perspectives: from philosophical, psychological, sociological and pedagogical perspective which is the most important ones. It is examined how values are connected with and grounded in the binding document "Framework educational programme for preschool education", I also focus on ethical principles of preschool teachers which should be followed and I describe the influence of values on shaping of children's be-

haviour. In the empirical part I introduce research information, data collections and data analysis and main results. The most important values from preschool teacher's point of view can be divided into three groups: moral values, values connected with relationships and values connected with skills.

Keywords

values, moral values, social relationships, social skills

Obsah

Obsah	7
Úvod.....	9
Teoretická část	11
1. Hodnoty a výchovné hodnoty	11
1.1 Hodnota a její vymezení.....	12
1.1.1 Vymezení hodnot z filosofického hlediska	14
1.1.2 Vymezení hodnot z psychologického hlediska	17
1.1.3 Vymezení hodnot ze sociologického hlediska	22
1.2 Hodnoty promítající se do socializace	24
1.3 Výchovné hodnoty v mateřské škole	27
1.4 Shrnutí.....	32
2. Vlivy na výchovné hodnoty	33
2.1 Kurikulární dokumenty	33
2.2 Práva dítěte zakládající profesní etiku učitelek mateřských škol.....	35
2.3 Etika učitelek mateřských škol.....	36
2.4 Realizace výchovných hodnot v práci mateřské školy	37
2.5 Prosociální vzdělávání dětí	40
2.6 Shrnutí teoretické části.....	44
Praktická část	46
3. Výzkum.....	46
3.1 Charakteristika výzkumu	46
3.2 Metody a průběh sběru dat.....	47
3.3 Identifikace klíčových hodnot.....	50
3.3.1 Morální hodnoty	51

3.3.2 Hodnoty spojené se sociálními vztahy	52
3.3.3 Hodnoty v podobě sociálních dovedností.....	54
3.4 Předávání hodnot dětem.....	55
3.4.1 Role rodiny	55
3.4.2 Způsoby předávání hodnot	56
3.5 Zjišťování a měření rozvoje hodnotových postojů	59
3.6 Odras hodnot v komunikaci mezi učitelkou a rodiči	60
3.7 Hodnotový žebříček učitelek.....	62
3.8 Shrnutí praktické části.....	63
Závěr	67
Seznam pramenů a použité literatury.....	69
Přílohy.....	77
Příloha č. 1	77
Příloha č. 2	80
Příloha č. 3	81
Příloha č. 4	82

Úvod

Doba, ve které žijeme, se nám může zdát postavená více na materiálních hodnotách nežli na duchovních. Možná právě tato doba je vhodná pro uvědomění si kvalit, které má pouze člověk. Patří mezi ně láska, rodičovství, intuice, vnímání, komunikace a vůle, na nichž bychom měli stavět naše hodnoty. Všichni lidé jsou součástí této země. Kdybychom už od útlého věku vedli děti k tomu, jak je důležité chránit naši Zemi, pomáhat druhým, umět se mezi sebou domluvit a naslouchat si, mohli bychom vytvořit generaci, která bude mít úctu k přírodě a k lidem. Když tyto hodnoty učitelky přijmou za své a stanou se jejich součástí, pak děti v jejich přítomnosti budou tyto hodnoty do sebe vstřebávat a přijímat, aniž by o nich musely mluvit.

Cílem této práce je zmapovat klíčové hodnoty ve výchovné práci učitelek mateřských škol. Jejich důležitost spatřuji zejména v podpoře socializace a zjištění metod a strategií výchovy k těmto hodnotám. Tato práce by měla pomoci učitelkám mateřských škol k lepšímu porozumění hodnotám a zároveň by měla ukázat na situace, které v mateřské škole nastávají a utvářejí v dětech hodnoty, které jsou důležité jak pro jejich osobnost, tak i pro společnost. Tento materiál může být podkladem pro učitelky, rodiče či studentky pedagogických fakult, na jehož základě budou tvořit svůj hodnotový systém, který se bude odrážet v jejich výchovném působení a bude mít pozitivní vliv na děti. Práce by mohla napomoci k vymezení výchovných cílů a klíčových kompetencí ve Školním vzdělávacím programu, které budou postavené na hodnotách dnešní společnosti.

Jaké výchovné hodnoty učitelky předávají dětem a jakým způsobem je promítají do praxe, to jsou dvě z mých výzkumných otázek, na které se snažím ve své práci najít odpověď. Se slovem hodnota je spojena jakási vážnost a vznešenost. Pod tímto pojmem si můžeme představit cokoliv. Hodnota pro nás může být psychickou vlastností, ale může mít i materiální podobu. Každý člověk má své hodnoty z rodiny nebo z prostředí, ve kterém vyrůstal. Tyto hodnoty se mění během celého života. Učitelky v mateřské škole neustále během dne, ať uvědoměle nebo neuvědoměle, pracují s různými hodnotami a ty se promítají do jejich chování a činností, které s dětmi dělají.

Učitelky se musejí řídit hodnotami, které vychází ze závazného kurikulárního dokumentu, který platí od roku 2004. Tímto dokumentem je Rámcový vzdělávací pro-

gram pro předškolní vzdělávání¹, který byl navržen Ministerstvem školství mládeže a tělovýchovy. Zde jsou uvedeny hodnoty v podobě cílů a klíčových kompetencí, které jsou pro předškolní vzdělávání klíčové. Tento program reagoval na aktuální změny, které se u nás děly a měl být novým vodítkem k výchově, která tvoří základy k tomu, aby dítě dokázalo obstát v dnešní společnosti a dovedlo se vyrovnat s nátlaky 21. století. Východiskem těchto dokumentů jsou hodnoty v pedagogickém pojetí, které souvisejí s filosofií, psychologií a sociologií. Hodnoty jsou multidisciplinární, patří k filosofii, k etice, politice, historii, estetice atd., tedy ke každé společenskovědní disciplíně. V této práci se zabývám hodnotami, které jsou klíčové pro výchovnou práci učitelek mateřských škol. Hodnotami se zabývá etika, ale děti se s hodnotami setkávají spíše prostřednictvím pravidel, vzorů chování, sociální, multikulturní a environmentální výchovy.

První kapitola se věnuje hodnotám a jejich vymezení. Otázka zní, jak učitelky v dětech budují hodnoty pomocí výchovy a jakým způsobem je předávají. Odpověď hledám v pochopení toho, co to hodnoty jsou a v jejich vymezení. Popisuji, jak se na ně dívají různé vědní obory a jak se promítají do našeho jednání a uvažování. Součástí této kapitoly je i osvětlení procesu morálního vývoje, který ovlivňuje dětské chování. Uvedu socializaci jako výchozí a nejdůležitější proces, při kterém dochází k osvojování si hodnot.

Na základě tohoto porozumění se otevírá brána k druhé kapitole, která by měla objasnit, jaké výchovné hodnoty jsou důležité v profesi učitelky mateřské školy. Zde nabídnu kapitoly týkající se osobnosti učitelky jako nositelky hodnot. Popíši, jak se hodnoty promítají do kurikulárních dokumentů, kde jsou vymezeny v podobě cílů a kompetencí. Zaměřím se také na etiku profese, jejímž hlavním motivem jsou práva dítěte.

Třetí část se věnuje realizování výchovných hodnot při práci v mateřské škole. Zde hledám odpověď na základní otázku, jak učitelky aplikují hodnoty v praxi. Zabývám se hodnotami z hlediska prosociálního chování, s čímž souvisí řešení problémů v mateřské škole, a také komunikací mezi dítětem a učitelkou a dítětem a dětskou skupinou. Zmíním pravidla a rituály, jako důležité prostředky k dosažení žádoucích hodnot v mateřské škole.

¹ Dále jen RVP PV.

Výchovné hodnoty jsou složitým tématem, pro jehož pochopení je důležitý čas a praxe. Ale čím dříve si my jako učitelky mateřských škol uvědomíme naše skutečné hodnoty, tím dříve je můžeme konfrontovat s hodnotami, které vychází z RVP PV a najít střed, který bude přínosný jak pro nás samotné, tak pro děti, kterým je předáváme.

Teoretická část

1. Hodnoty a výchovné hodnoty

Lidé uznávají hodnoty, které se promítají do jejich života ať uvědoměle či neuvědoměle. Hodnoty nejsou stálé, neustále se proměňují. Souvisí to s tím, jak se člověk vyvíjí jako osobnost a jak se mění jeho postoje ke světu. Učitelky v mateřských školách se řídí RVP PV, což je závazný kurikulární dokument, který je založen na humanistických, demokratických principech a osobnostním modelu. Velký důraz klade na individuální přístup, integrované učení, partnerství školy a rodiny a inkluzi dětí se speciálními potřebami. Pro učitelky je obtížné se v hodnotách orientovat, protože si je konkrétně většinou neuvědomují a nedovedou je pojmenovat i přesto, že se s nimi během práce s dětmi setkávají nepřetržitě.

Učitelky při své práci mají mnoho příležitostí, jak v dětech budovat hodnoty, které se odrážejí v základech správného chování, při řešení konfliktů, v komunikaci, kde je důležité umět se domluvit, anebo při úplně základních sociálních dovednostech, jako je hygiena. Záleží na žebříčku hodnot učitelek, jakým hodnotám přisuzují větší či menší důležitost a jak se k nim staví během dne v mateřské škole. K tomu, abychom pochopili, co to hodnoty jsou a jak se realizují v mateřské škole, je důležité jejich vymezení, které bude naplní první části.

V první části se budu snažit vysvětlit, co to hodnoty jsou, a podívat se na ně z různých hledisek a to z filosofického, psychologického a sociologického. Hodnoty se prolínají do všech těchto věd a mou snahou bude vyzdvihnout hodnoty pedagogické, které učitelky předávají dětem během dne v mateřské škole. Ve filosofii se hodnotám věnuje etika a axiologie. Etika objasňuje morálku, která je chápána jako hodnotové zakotvení, kdy dodržujeme určitá pravidla v podobě norem a vzorů chování. Psychologie

se zabývá tím, jak si tyto hodnoty zvnitřňujeme a přijímáme za své. Zde se nabízí kapitola o morálním vývoji dětí, která nám pomůže lépe pochopit, proč se děti v určitém věku chovají specificky. Mateřská škola je místem, kde se tvoří sociální skupiny. Předškolní děti vyžadují kontakt se svými vrstevníky, těmito vztahy se zabývá sociologie, která zkoumá jejich fungování, a proto i o ní bude zmínka. Půjde mi především o získání informací, které se týkají pedagogiky, konkrétně při vedení dětí.

1.1 Hodnota a její vymezení

Pod pojmem **hodnoty** si můžeme představit cokoli. Hodnoty „*vždy v nějaké míře představují jeden ze stavebních kamenů motivací, chování, utváření vztahů a struktur ve společnosti (...).*“ (Prudký, 2009, s. 11) Denně se rozhodujeme o tom, co je správné a co je špatné, co se nám líbí a co nelíbí, jak se máme zachovat, neustále hodnotíme lidi, jejich názory, postoje, činy, věci atd. Naše společnost je tvořena lidmi, kteří mají schopnost myslet a zároveň hodnotit.

Hodnoty jsou tedy podle Rosenzweiga (1991) výsledkem hodnocení člověka, které je součástí lidského myšlení a prožívání a jehož prostřednictvím člověk vyjadřuje vztah ke světu, společnosti a k lidem. Každý jsme jiný, a proto se i naše hodnocení liší. I přesto jsme schopni se shodnout na obecně platných hodnotách pro všechny. To, čeho si člověk váží, co uznává, čemu přisuzuje velkou váhu, se odráží v jeho hodnotovém postoji. Člověk vytváří hodnoty tak, „*že usiluje o jejich realizaci jakožto uznávané hodnotové skutečnosti. (...) Hodnoty samy existenci nemají, ale člověk může svou činností vytvářet skutečnost, (...) která má hodnoty.*“ (Dorotíková, 1998, s. 21) Hodnotami se zabývá více vědních disciplín, ale původní význam se objevuje v politické ekonomii, kde hodnota označuje „*vlastnost jakéhokoli předmětu odpovídat potřebám individua.*“ (Durozoi; Roussel, 1994, s. 109) Podle názoru Prudkého (2009) je obtížné hodnoty definovat. V sociologické literatuře existují až stovky pokusů o vymezení hodnot, přesto neexistuje v této otázce konsenzus. V této práci jsem se snažila hodnoty vystihnout podle toho, jak je vidí různé vědní disciplíny, a najít v nich důležité momenty. S oporou o Prudkého (2009) vymezuji tyto klíčové jevy:

1. **Hodnoty tvoří základní stavební kameny kultury.** Každá generace má svoji historickou kulturu. Každé další seskupení si vybírá určitou část z dané kultury, kterou pak předává dál. Získává ji především sociálním učením, při kterém se učí různým modelům chování, jednání, ale také hodnotám, které si sebou ponese do života.
2. **Funkce hodnot jako součást utváření obsahu sociálních fenoménů a vztahů.** Hodnoty a normy tvoří základ pro naši osobnost a pro utváření sociálních vztahů. Naše cíle vycházejí z hodnot, které jsou spolutvůrcem kultury. Bez toho, aniž bychom věděli, kdo jaké přijaté a sdílené hodnoty má, nemůžeme porozumět obsahu jednotlivců, skupin či institucí.
3. **Hodnoty tvoří jeden z definičních znaků osobnosti.** Naši osobnost tvoří hodnoty, podle kterých se řídíme a kterým přisuzujeme prvenství v našem životě. Ty nás pak ovlivňují po celý život.
4. **Hodnoty jsou zdrojem motivace chování.** Za pomoci cílů, které jsme si stanovili přijetím našich hodnot, máme motivaci k určitým činnostem, kterých chceme dosáhnout. Můžeme tedy mluvit o žebříčku hodnot.
5. **Hodnoty tvoří součást identifikátorů skupiny či etnika, společenství či institucí.** Řád vytváříme vyjednáváním o společných hodnotách, a tudíž hodnoty, které sdílíme, působí na naši identitu. Identita je totožnost našeho vnitřního života a jednání.
6. **Hodnoty jsou zdrojem sociální a kulturní soudružnosti.** Do obsahového základu hodnotové struktury patří sociální soudružnost a motivace k aktivitám, která buď posiluje, nebo oslabuje sociální soudružnost ve společnosti.
7. **Hodnoty prezentují zdroje, charakteristiky rozvrstvení a hierarchizace společnosti.** Na hodnoty navazují normy, které ve společnosti slouží jako zdroje obsahu sociálních rolí, zdroje prorůstání či homogenizace a jako hodnotové struktury.
8. **Hodnoty jako atribut morálky.** Funkce hodnot je často spojována s vymezením morálky. Hodnota jako společenský jev působí na člověka směrem k sociálně prospěšnému chování.

1.1.1 Vymezení hodnot z filosofického hlediska

Z filosofického hlediska se za hodnotu považuje to, „co dává světu smysl, lidské skutky apod., co umožňuje člověku základní (hodnotovou) orientaci ve světě.“ (Vacek, 2008, s. 101) Ve filosofii se hodnotám věnuje etika nebo axiologie. Hodnota je zde považována za morální kategorii, která určuje normy chování. (Durozoi; Roussel, 1994) Morálka je tedy předmětem etiky a „hodnotí lidské chování z hlediska dobra a zla, a to v porovnání s lidským svědomím.“ (Jankovský, 2003, s. 24) Podle Prudkého (2009) normy chování úzce souvisejí s hodnotami. Tato „pravidla pro chování“ jsou vnímána jako přijatelné chování. Jsou vázaná s přijatými hodnotami, a tudíž mohou sloužit jako součást potvrzování nebo vyvracení platnosti hodnot. Pravidla chování jsou důležitá pro každou skupinu. Zvláště v mateřské škole je důležité vytvořit taková pravidla, která dětem dodají pocit jistoty a bezpečí. Učitelky, ale i děti, se na ně během roku mohou odkazovat a tím vytvořit příjemné klima, kde děti budou vědět, co se smí a co se nesmí.

Termín axiologie pochází z řečtiny a je tvořen slovy axia a logos. Slovo axia nás odkazuje k hodnotám a pojem logos ke slovům. Je to nová věda, jejímž předmětem zájmu jsou otázky, které se týkají „vzniku, fungování a proměn morálních, estetických, ekonomických, náboženských hodnot.“ (Vacek, 2008, s. 101)

Etika pochází z řeckého slova „éthos“, což znamená mrav, zvyk nebo obyčej. Zkoumá hodnoty a principy, které usměrňují lidské jednání a určují vztah člověka ke světu. Etika se také zabývá hodnotovým základem postojů, jednáním a chováním lidí. Je to filosofická disciplína, která zkoumá „(...) hodnotící soudy, které se týkají rozlišování dobrého a zlého.“ (Durozoi; Roussel, 1994, s. 45) Když si dítě osvojuje etické normy, učí se, že určité chování je špatné a že nepřináší požadované hodnoty, a naopak, v zásadě jde o principy chování. (Prudký, 2009) „Jednat eticky znamená přemýšlet o běžně platné morálce, dotazovat se na její předpisy a zákazy a respektovat je jen tehdy, jsou-li v souladu s vlastními promyšlenými a odůvodnitelnými principy.“ (Zoller, 2012, s. 32)

Od narození směřujeme své děti ke spravedlnosti, morálce a etice. Upozorňujeme děti na to, co je dobré a co je špatné, a čteme jim pohádky, kde dobro vítězí nad zlem. Hlavní náplní etiky je morálka. Etika hledá obecné základy pro morálku, která tvoří „soubor hodnot, norem a vzorů chování (...) a je chápána jako určité hodnotové zakotvení jedince či společnosti.“ (Průcha, 2009, s. 55) Morální neboli mravní jednání

je dobré chování, které se shoduje s naším svědomím. Pokud učitelky povedou děti k morálce, pomůže jim to v rozhodování při kladení si morálních otázek typu: co je správné, jak mám jednat, jak se chovat, co mám dělat nebo jak se rozhodnout.

Morálka se u dětí vytváří postupně a podle určitých vzorců. Heidbrink (1997) rozděluje morálku na heteronomní a autonomní. Heteronomní morálka má podstatu v nátlaku dospělých na děti, která vyvolává morální realismus. Morální realismus vede děti k dívání se na povinnosti jako na morální hodnoty, které jsou objektivně dané. Jednání, které se shoduje s pravidly dospělých, je považované za správné, a naopak porušování pravidel za špatné. Autonomní morálka spočívá ve spolupráci a kooperaci dětí mezi sebou a vzájemnému respektování se. Zde platí přísloví: chovejme se tak, jak chceme, aby se k nám chovali ostatní. Mezistádium je, když se dítě neorientuje jen na dospělou osobu, ale na obecná pravidla, která chápe jako cosi vnuceného zvnějšku.

Morální jednání Heidbring definuje jako dodržování určitých pravidel a vzorců chování, které je typické pro určitou skupinu lidí. Morální jednání nemusí být vždy spojeno se správným chováním. Pokud patříme do výtržnické skupiny a dodržujeme pravidla, kterými se skupina řídí, jsme s nimi ztotožnění a věříme, že jsou správná, jedná se o morální chování. Morální jednání úzce souvisí s morálním myšlením. Ne vždy to, co si myslíme, dáme svým mluvním projevem najevo. Někdy se naše myšlenky neshodují s naším jednáním.

Morální usuzování „(...) *je funkcí osoby a ne jednoduše její capacity myslet logicky nebo se učit pojmům a normám.*“ (Kotásková, 1987, s. 63) Morální usuzování je ovlivněno mnoho faktory, mezi něž patří věk, osobnostní zvláštnosti, výchova, sociální prostředí, normy dané společností. (Průcha a kol., 2009) Ve výchově je důležité dát dětem prostor pro jejich morální uvažování, aby měly možnost přemýšlet, jak jsou naše požadavky smysluplné a jaké hodnoty nám přinášejí. Záleží to na naší výchově, komunikaci a na přístupu k dětem. Pokud zvolíme autoritativní přístup, může se morálka stát nátlakovým prostředkem. Ve třídách, kde převládá liberální styl výchovy, se o etických otázkách filosofuje častěji. Každý den při každodenních činnostech se učitelkám nabízí příležitosti k diskusím o etických hodnotách. Je mnoho způsobů, jak s dětmi diskutovat o otázkách správného chování. Kniha „Učíme děti ptát se a přemýšlet“ poskytuje pomocné otázky, jak s dětmi začít mluvit v sokratovském rozhovoru. Sokratovská metoda je takový vzdělávací postup, kdy se učitel snaží svými otázkami přivést dítě k novému

poznání. Abychom dovedli samostatně myslet, uměli spolupracovat s lidmi, dokázali jim naslouchat a dovedli se vyjadřovat.² Je důležité se umět ptát a dát dětem prostor pro vyjádření jejich názorů. Při řešení konfliktů je dobré nechat děti společně hledat možnosti, jak různé situace řešit. Někdy je ovšem nutné zasáhnout přímo bez jakéhokoliv vysvětlování. (Zoller, 2012)

Z filosofického hlediska se na hodnoty můžeme dívat podle Dorotíkové (2005) z několika pohledů. Hodnotami jsou všeobecně platné **normy** lidského chování. Lidé by podle této teorie měli trvat na vyšších hodnotách, které jsou nezpochybnitelné a všeobecně uznávané. Společnost by v nich měla vidět závazné normy pro všechny. „*Zatímco příroda zná jen přírodní nutnost, ve sféře hodnot - pravdy, dobra, krásy - platí nutnost „vyššího ideálního řádu“ (logického, etického a estetického)*“. (Dorotíková, 1998, s. 22) Hodnotami je to, o co usilujeme neboli naše **cíle**. Toto stanovisko zastává také Münsterberg, který je toho názoru, že všechny hodnoty jsou původem a charakterem lidské hodnoty. „*Aktivní vědomí je vědomím zážitků, které člověk zakouší a které ho přivádějí k hodnotám.*“ (Dorotíková, 1998, s. 24) V tomto pojetí jsou absolutní hodnoty všeobecně chtěné. Cíle předškolního vzdělávání jsou uvedeny v RVP PV, o kterých budu mluvit ve druhé části této práce. Hodnoty jsou **vlastnosti**. Podle Schelera se hodnoty nedají definovat jako ostatní hodnoty. Hodnoty se obracejí na člověka, on k nim nevzhlíží. Vychází z obecné podstaty, „*že hodnoty nejsou věci (...). Nesouhlasí s názorem, že tvůrcem hodnot je člověk, že hodnoty jsou jeho dílem*“. (Dorotíková, 1998, s. 25)

Normalita je určitá **norma**. „*(...) normy mají podobu vzoru, měřítka, zásad, pravidla.*“ (Dorotíková, 1998, s. 56) To, co je očekávané, přípustné a správné, to, co odpovídá konvenční normě, je normální. Nenormální je to, co je špatné, nežádoucí a nepovolené. Každá společnost má jiné normy, a proto se může to, co je považováno za normální, mezi různými etniky lišit. (Průcha a kol., 2009) Filosofie poukazuje na normy jako ideální vzory tvorby, vzory chování a normy jako hodnotící kritéria. „*Ve vztahu k praktické realizaci hodnot jsou normy silné zkušenosti, které jsou v nich obsaženy, hodnoty se normami stávají v dlouhodobém časovém horizontu (...).*“ (Dorotíková, 1998, s. 57) Etické normy patří k základům morálky. Mravní normy tvoří zá-

² <http://www.sokratice.estranky.cz/> [cit. 11. 1. 2013]

klad společnosti a stanovují kritéria mravního jednání. „Člověk spoluvytváří mravní normy jako příslušník skupin, především skupin třídních, objektivně podmíněných ve svém postavení materiální základnou.“ (Rosenzweig, 1967, s. 16) Mravní hodnoty mají blízko k materiálním potřebám člověka a jsou provázeny emocionální stránkou. Nejbližší hodnoty jako je vztah k rodičům, vlasti, pravdě, spravedlnosti jsou zakonzervovány a platí téměř neustále, oproti tomu mravní hodnoty týkající se společnosti se mění podle situace, která je v danou dobu. (Rosenzweig, 1967)

Podle Shapira (2004) si dítě osvojuje normy podle toho, jak jim rozumí. Míra jeho porozumění normám závisí na jeho kognitivním vývoji. Při správném dodržování norem prožívá pocit uspokojení a naopak při jejich nerespektování prožívá pocit viny. Souvisí to s morálním vývojem, kterým prochází každé dítě a během kterého dochází k rozvoji svědomí jako významné stránky regulace sociálního chování. (Šulová, 2003) Pokud se dítě zachová špatně, mělo by to v něm vyvolat negativní emoce, mezi něž patří stud a vina. Stud v dětech zanechává hlubší dojem než události spojené s dobrými pocity. Stud je u dítěte vyvolán, pokud nereaguje emočně, když udělalo něco špatného. Vina je mocnější a trvalejší mravní motivace než stud. Tyto negativní emoce mohou být vhodně využity a pomoci dětem učit se mravním hodnotám.

Každé naše rozhodnutí vychází z našich zažitých hodnot nebo norem, ať už si vybíráme mezi čokoládovým či vanilkovým dortem, nebo řešíme konflikt mezi dětmi. V prvním případě se jedná o to, co je nám milejší. Ve druhém případě vyžaduje tato otázka hlubší morální posouzení o tom, co je a není správné. Pro děti je důležité dát jim možnost výběru, aby se dokázaly rozhodnout na základě svého vlastního úsudku. Důležité je v dětech budovat pocit odpovědnosti za jejich rozhodnutí a ukázat jim, jak je důležité věnovat pozornost svým potřebám, svým přáním, zálibám nebo svému vnitřnímu hlasu, a to proto, aby se co nejdříve naučily naslouchat samy sobě a dokázaly rozlišit mezi tím, co chtějí a co potřebují.

1.1.2 Vymezení hodnot z psychologického hlediska

Hlavním tématem psychologie je člověk jako osobnost. Hodnoty ovlivňují postoje, které se promítají do našeho chování a motivují nás k dosahování našich cílů, které úzce souvisí se zájmy, potřebami a ideály člověka. Psychologie podle Prudkého (2009) pra-

cuje s hodnotami ve třech různých pojetích a to s **cíli**, kterých chce člověk dosáhnout, s **prostředky**, za pomoci kterých dosahuje něčeho významného pro sebe, a skrze **kritéria**, podle kterých hodnotíme. Podle Jankovského (2003) se z psychologického hlediska na hodnoty můžeme dívat tak, že dochází ke **zvnitřňování norem** správného chování. Jedinec se s normami identifikuje a tím je schopen morálně hodnotit své jednání za pomoci svého svědomí. „Člověk se stává mravně uvědomělým a odpovědným během svého individuálního vývoje, osvojuje si mravní hodnoty svého prostředí a uvádí do souladu s nimi svůj život, (...) zároveň realizací svých potřeb přetváří mravní ideál.“ (Rosenzweig, 1967, s. 16) U dětí v mateřské škole dochází ke zvnitřňování norem při každodenních činnostech, jako je udržování hygieny, pořádku či při činnostech týkajících se chování, kdy vedeme děti k úctě k lidem, ohleduplnosti k přírodě a věcem.

Relativně stabilní chování a reakce vyjadřují naše **postoje**. Postoje jsou hodnotící vztahy, které zaujímáme vůči jednotlivým osobám nebo okolnímu světu. Vytváříme si je na základě spontánního učení v rodině a v sociálním prostředí. „Hodnoty jsou základní postoje ke všem oblastem života (lidem, předmětům, situacím i činnostem), které se nepřetržitě promítají do všech našich aktivit, pocitů a myšlenek. Tvoří základní složku naší motivace.“³

Postoje souvisí s hodnotovým systémem a jsou závislé na faktorech, mezi něž patří vzdělávání, kultura a etnické faktory. (Průcha, 2009) Naše postoje ovlivňují rodiče, příbuzní, přátelé, známí či učitelé. Dále jsou ovlivňovány reklamou, televizí, médií atd. Už v předškolním věku je důležité učit děti, jak se postavit například k médiím, a učit je kritickému myšlení. Postoje úzce souvisí s chováním a projevem člověka. Podle Howeho a Kirschenbauma (1997) jsou naše hodnoty ovlivňovány různými způsoby, mezi ně patří vštěpování a být dobrým příkladem. Hodnoty jsou dětem předávány prostřednictvím pravidel, odměn, trestů a pokynů. **Vštěpování hodnot** je přirozený vývoj. Učitelky se snaží podle svého nejlepšího svědomí předávat takové hodnoty, které považují za správné. Už od útlého věku by děti měly vědět, co je a není správné, co si mohou a nemohou dovolat. Pokud nemají jasné hranice, mohou mít v pozdějším věku problémy při rozhodování. Lidé, jimž byly hodnoty málo vštěpovány v dětství, například kvůli nedostatečné péči, mohou být pak ovlivňováni tlakem vrstevníků či autoritou. **Být dobrým**

³ <http://ografologii.blogspot.cz/2009/05/psychologie-hodnot.html> [cit. 12. 1. 2012]

vzorem je nejlepší způsob, jak ovlivňovat děti. Na tom se shodly všechny učitelky, které jsem oslovila. Je to mnohem efektivnější a účinnější způsob pro předávání hodnot než moralizování a vysvětlování. Hlavně je to jeden z přirozených způsobů sociálního učení. Ne vždy jsou dětem na blízku osoby, které svým chováním předávají žádoucí hodnoty, a proto úkolem učitelek je, aby tyto návyky a dovednosti mezi dětmi vyrovnaly. Každé prostředí, ve kterém se děti pohybují, formuje jejich názory a přístup ke světu. „*Všemi smysly do sebe vstřebává příklad lidí z okolí. Příklad zmůže víc než celá výchova.*“ (Schweizerová; Prekopová, 1993. s. 21) Leckdy děti ovlivňují takové věci, které jejich rodiče dělají přirozeně, aniž by si uvědomovali, že právě takovéto chování je může poznamenat na celý život. Každá dospělá osoba, jež se prezentuje před dítětem, vystupuje jako vzor. Děti se do hlavy ukládají způsoby řešení problémů, učí se, jak se chovat k ostatním, jak řešit konflikty, jak se chovat ve společnosti, například zda pustí staršího sednout v tramvaji, nebo jak zdravit sousedy. (Severe, 2000)

Abychom pochopili, proč se dítě v určitém věku chová tak, jak se chová a jakými vývojovými stádii dochází k osvojování si a zvnitřňování norem, pomohou nám výzkumy, které se zabývaly **morálním vývojem** dítěte. Učitelky by měly vědět, že děti těmito stádii prochází, a měly by je brát v potaz při každodenních činnostech v mateřské škole. Může jim to pomoci při řešení různých situací, kdy je důležité brát ohled na věk dítěte a na jeho specifické vývojové vlastnosti.

Morálními se stáváme od raného dětství. Náš vývoj je ovlivněn osobnostní stránkou, kam patří hodnoty, postoje, dispozice, ale také situace, které se kolem nás dějí. Výzkumy různých kultur ukazují, jak „*mravní vývoj může být snadno ovlivněn praxí výchovy dítěte a vštěpovanými hodnotami.*“ (Shapiro, 2004, s. 46) Pro morální vývoj je důležitá časná interakce s druhými (dítě si osvojuje různé role), příslušnost k různým sociálním skupinám (dítě se učí pravidlům chování), zkušenosti s autoritou, konflikty ve skupině a dosahování cílů ve skupině. Heidbrink (1997) ukazuje na morálním vývoji, že existují určitá stadia vývoje, která souvisejí s věkem a s rozumovými schopnostmi. Tímto vývojem prochází každý z nás, stadia na sebe vzájemně navazují, ale každý může zůstat ve vývoji na jiném stupni. Rozděluje usuzování na tři typy: předkonvenční, konvenční a postkonvenční. Podle Heidbrinka (1997) jsou tyto roviny rozděleny na základě odlišného způsobu uvažování o morálních problémech. Každý vždy projde všemi úrovněmi postupně. Stupně mají popisovat morální asimilační schémata a

zároveň také stupně definující směr akomodace. Vývoj morálky není ukončen v mateřské škole, ale je utvářen ještě na základní škole, a můžeme ho považovat za motivaci pro určité chování, které vychází z vnitřních motivů jedince.

Předkonvenční morálka představuje chování, které je zaměřené na vnější události. Zda je jednání dobré nebo špatné, záleží na jeho hmotných (fyzických) důsledcích, a ne na sociálním významu. Dítě poslouchá příkazy, aby nebylo potrestáno, a chová se tak, aby dostalo odměnu. Konvenční morálka je založena na přejímání dobrých a správných rolí. Dítě se snaží chovat tak, jak očekávají druzí. Chce být dobrým dítětem, přizpůsobuje se, aby se vyhnulo sporům. Snaží se vyhovět autoritě, aby předešlo pocitům viny. Postkonvenční morálka se zakládá na hodnotách a principech, které jsou platné a použitelné nezávisle na autoritě skupin či osob. Dítě jedná tak, aby bylo obecně prospěšné a aby získalo uznání vrstevníků a i sama sebe. Orientuje se tak na univerzální etické principy, jedná podle vlastních etických principů.

Jak už jsem se zmínila, psychologie se zabývá postoji, motivací, potřebami, ale i chováním lidí. **Chování** je podle Průchy (2009) projevem všech projevů člověka, které získáme buď tím, že se s nimi narodíme, nebo je v průběhu života získáme. Je to výsledek vnitřních stavů jedince, sociálního působení a záměrného a nezáměrného vlivu. Podle Campbella (1992) dítě s dospělými komunikuje především prostřednictvím svého chování, a proto je důležité mu věnovat pozornost. Naše chování podle Heluse (1973) ovlivňují vnější a vnitřní činitelé. K vnějším činitelům patří nátlak, hrozba, očekávání a pobídka. K vnitřním patří vnitřní motivace, která v nás vyvolává pocity viny, výčitek svědomí, studu a lítosti.

Je důležité si uvědomit, že dítě prochází různými vývojovými stádii a určité chování pro věkovou hranici je typické pro všechny děti. Například egocentrické chování se objevuje u dětí předškolního a raného věku a je považováno za záležitost zrání. V předškolním věku dochází s vývojem a zráním k observačnímu a imitačnímu učení, kdy chce být dítě jako ten druhý. Modeluje vlastní chování podle předobrazu chování jiné osoby. (Kotásková, 1987) Pomocné chování se odvíjí podle kognitivního stupně vývoje dítěte. Děti se na svět dívají jinak než dospělí. Jejich způsob myšlení má svoji logiku, kterou ne vždy snadno pochopíme. Duševní vývoj dítěte vykazuje podstatné rozdíly, a proto Piaget (2007) rozděluje kognitivní vývoj do čtyř stádií.

1. senzomotorické myšlení

Tato rovina se týká hlavně kojenců. Dítě žije ve svém světě a s okolím se teprve seznamuje. V tomto vývoji dochází k vymezování hranic mezi jednotlivcem a prostředím a mezi vnitřním a vnějším světem.

2. předoperační myšlení

Období trvá od 2 do 7 let. Dítě si začíná uvědomovat své chování. Myšlení se omezuje na jeden aspekt situace (tzv. centrické myšlení). Pohled, kterým se dítě dívá na svět, je egocentrický. „*Egocentrismus znamená konfuzi vlastní perspektivy s perspektivou druhých, neschopnost vidět morální hodnotu vztaženou k různým osobám a důsledkům.*“ (Kotásková, 1987, s. 37)

3. konkrétní operace

Období začíná školním věkem. Dítě začíná logicky myslet, ale pouze v konkrétních věcech. Egocentrismus ustupuje.

4. formální operace

Jde o pochopení abstraktních věcí či osob. (Heidbrink, 1997)

V dětství se vytvářejí stereotypy neboli **psychomotorické návyky** v oblasti hygieny, stolování, chování k dospělým, v restauraci, na ulici, na návštěvě, všude, kde jsme na očích veřejnosti. Učitelky jsou dětem vzorem v tom, jak se v určitých situacích zachovají a jak se v určité společnosti chovají. „*Slušnost je člověku vrozená, zdvořilosti se musíme učit.*“ (Špaček, 2010, s. 7) Úcta je základem slušnosti a ohleduplnosti, zahrnuje i úctu k sobě samému. Když jsme zdvořilí, podřizujeme se platným normám a pravidlům ve společnosti. Slušnost je soubor norem, které postupně získáváme výchovou v raném věku. Když se slušně chováme, dodržujeme společenská pravidla, a tím projevujeme úctu k lidem. (Špaček, 2010)

Podle Kotáskové (1987) si dítě **sebepojetí** utváří na základě toho, jaké praktiky chování používali druzí ve vztahu k němu. Pokud dítě bylo povzbuzováno a chváleno, projeví se to na jeho sebevědomí a to v pozitivním slova smyslu. Pokud bylo dítěti nao-

pak od malička vštěpováno jak je nemožné, neschopné a k ničemu, bude to mít negativní dopad na jeho pojmání sebe sama.

Kontakt s vrstevníky napomáhá formování vlastního Já. Dítě se dozvídá, jak ho vidí ostatní, jaký by chtěl být a jaký ne, a tím si utváří obraz o sobě samém a sebehodnocení. Sebepojetí tvoří jádro osobnosti a soustavu postojů (implikující hodnoty a hodnocení) k prostředí, ve kterém žije. Zdravé sebevědomí je podstatou motivace. Pojímání sebe sama je důležitým momentem v procesu socializace. „*Sebedůvěra je schopnost vidět sebe sama jako schopného a způsobilého člověka, který dokáže lásku přijímat i dávat, který je jedinečný a kterého lidé uznávají.*“ (Berne, 1998, s. 11) Základem sebedůvěry je sebeúcta. Nedostatek sebevědomí může mít za následek, že dítě nebude mít schopnost navazovat vztahy. Sebevědomí je postoj, který máme k sobě samotnému. Potřebujeme ho k tomu, abychom si věřili, měli úctu sami k sobě a uměli přijmout kritiku. Děti, které nejsou se sebou spokojené, zlobí, mají problémy s učením, cítí se nejisté, postrádají vytrvalost, jsou přecitlivělé na mínění druhých a mají strach, že nic nezvládnou. To vše se negativně projevuje v jejich chování. (Severe, 2000)

Podle Berneho (1998) je při budování sebedůvěry důležité být dítěti k dispozici. Vyslechnout ho, nechat mluvit, sdílet s ním jeho zážitky, hledat společné zájmy a záliby a přinést jim něco, co je zajímá. Tím mu dáváme najevo, že na něj myslíme. Podnětné je brát děti na zajímavá místa, např. do knihovny, do zoo, do lesa, do hvězdárny apod. Je důležité, abychom byli opravdoví, nic nepředstírali a nechali je aby, prožily pocit úspěchu. Dítě by mělo získat pocit vlastní ceny. Měli bychom tedy u něj rozvíjet zdravou zvídavost a chuť do života. (Schweizerová; Prekopová, 1993)

1.1.3 Vymezení hodnot ze sociologického hlediska

Při zkoumání hodnot je důležité zabývat se jak jedincem jako jedinečným a neopakovatelným osobností, tak i vztahy ve společenství, v nichž jedinec hodnoty realizuje. Ze **sociologického hlediska** se hodnoty podílejí na utváření sociálních vztahů a jsou jedním z definičních znaků osobnosti. Výchovou předáváme dětem hodnoty, které jsou základními stavebními kameny pro jejich osobnost a pro jejich budoucí tvorbu hodnotového systému. Svůj podíl na tvorbě hodnot má také vzdělávání, které v dětech objevu-

je jejich zájmy a dovednosti, které je třeba posilovat vhodnými způsoby. Výchovné a vzdělávací působení je ovlivněno psychickými vlastnostmi jedince a sociokulturním prostředím. (Jankovský, 2003) První instituce, kde se děti setkávají s jinou autoritou, než jsou jejich rodiče či prarodiče, bývá mateřská škola. Zde dochází procesem socializace k získávání úplně nových pohledů na různé situace, než tomu bylo doma. Děti se tak seznamují s různými modely chování, které přijímají za své, a budují tak svou hodnotovou orientaci.

Sociální normy jsou pravidla soužití, které odpovídají charakteru společensko-kulturního systému. Stanoví například chování v určité společnosti, např. v mateřské škole. Fungování členů společnosti v souladu s normami by se mělo postupně stát stabilní, a tím zajistit přístup k hodnotám. Hlavní důvody, kdy se osobnost odchyluje od platných norem, spočívají podle Heluse (1973) v **racionalistickém předávání norem nebo hodnot**. K takovému předávání dochází tehdy, když jsou hodnoty nebo normy předávány například za pomoci odměny, tudíž nejsou osobním přesvědčením jedince a nedochází k dostatečné identifikaci osobnosti s lidmi a skupinami jako nositeli požadovaných norem. Důležité je také to, jak jsou normy reprezentovány. A nezáleží pouze na důslednosti a odměnách, ale také na našem přesvědčení o jejich správnosti. Druhým důvodem, kdy dochází k odchylkám od platných norem, je **rozpor mezi požadovanými sociálními normami a konkrétní motivací osobnosti**. Taková situace nastává tehdy, když vychovatel požaduje takové normy, které jsou pro dítě nevýznamné.

Pokud uvažujeme o hodnotách, je zapotřebí zmínit **hodnotovou orientaci**, která určuje naše postoje ke světu. Každá hodnota je jinak důležitá, některá je významnější, jiná má menší váhu. Tento hodnotový systém neboli hierarchii hodnot či hodnotový žebříček si vytváří každý člověk sám a chová se pak podle něj. Jedná se o uspořádání hodnot od té nejdůležitější po méně důležité, které platí pouze pro určité období a danou chvíli. Hierarchie hodnot se může postupně s věkem, náladou, vzděláním, profesí změnit. (Průcha, 2009) Lidé mají problém hodnoty formulovat, když se jich zeptáme, které považují ve svém životě za důležité. V první řadě se začínají ujišťovat, co mezi hodnoty vlastně patří.

Člověk si svůj hodnotový systém tvoří v průběhu socializace. Nejprve k tomu dochází na základě vlastních zkušeností, prožitků, vlastností a celkového pojmání sebe sama ve společnosti. Na jedince během vývoje působí mnoho vlivů, které jeho hodnoty

ovlivňují, a proto je důležité už od raného věku dětem vštěpovat hodnoty, které jsou společensky uznávané a které mu usnadní najít své místo v tomto světě. To, jak mají lidé postavený svůj žebříček hodnot, se promítá do jejich chování, myšlení, jednání a prožívání. Ke stabilizaci hodnotového systému dochází procesem socializace v dané kultuře a mění se na základě změn ve společnosti. „*Pokud hodnotový systém vzniká jako cílový, je impulsem k této hierarchii zaměřenost lidského jednání, v němž jsou hodnotové priority obvykle jasně vyjádřeny.*“ (Dorotíková, 1998, s. 71)

Z psychologického hlediska podle Homoly (1972) by náš hodnotový systém měl být v souladu s naší osobností, měl by být realistický a přinášet nám uspokojení. Hodnotový systém utváří vnitřní a vnější vlivy po celý náš život. K vnějším vlivům patří materiální podmínky života, sociální vlivy, výchova v institucích a vlivy politicko-ekonomické. (Vacek, 2008) Mezi způsoby budování hodnotového systému patří: seznamování se s uznávanými hodnotami (citová výchova, estetické působení), spoluvytváření situací (dítě se seznamuje se sociálním chováním dospělých), podpora pozitivních hodnot (upevňuje vzorce chování dítěte a posiluje svědomí), vytváření obrazu světa jako syntetického, celostního, integrovaného pojetí společnosti, přírody a komunity (pomoc při nalezení místa na tomto světě), sebepoznání (orientace v sobě samém), samostatnost při rozhodování (odpovědnost s ní spojená), být dobrým vzorem.⁴

1.2 Hodnoty promítající se do socializace

Se vstupem dítěte do mateřské školy se dítě setkává s jinými názory, výchovnými praktikami, pravidly a normami. Tím, že má možnost poznat jiný pohled na svět, se mu otevírá cesta k poznání nejen jeho samotného, ale také k poznání hodnot, které přináší nové společenství. Pro každou rodinu jsou důležité jiné hodnoty a tím, že děti mají možnost zapojit se do širšího společenství díky mateřské škole, mohou své návyky, schopnosti, dovednosti a postoje vyrovnat na stejnou úroveň. Mateřská škola se tak stává stejným odrazovým můstkem pro všechny.

⁴ <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/P/530/domlouvame-se-na-pravidlech-aneb-vytvoreni-souboru-pravidel-a-dohod-jako-zakladniho-predpokladu-uspe.html/> [cit. 11. 12. 2012]

Dítě si z rodiny do širšího společenství přináší specifické vzorce chování, postoje a hodnot včetně smyslu pro humor. To, co se naučilo v rodině, pak poměřuje se svými vrstevníky. „(...) v každém rodiči se modeluje jakýsi projekt muže či ženy podle toho, jaké hodnoty lidské společnosti ten který člověk uznává.“ (Perron, 1985, s. 42) Podle Šulové (2003) se dítě v kolektivu srovnává s ostatními, zjišťuje, že se mu s někým hraje lépe a někým hůř.

Během socializace je jedinec vystaven nárokům společnosti, se kterými se musí vyrovnat. Učí se, co je ve společnosti žádoucí a co nikoliv na základě jiných vzorců chování. Děti se navzájem od sebe učí sociálnímu chování. Socializace je pro dítě v předškolním věku nesmírně důležitá. „Mezi významné potřeby tohoto období patří potřeba citového vztahu, potřeba sociálního kontaktu, společenského uznání emancipace, identity, seberealizace.“ (Mertin; Gillernová, 2010, s. 17)

Socializace osobnosti není jen přizpůsobením se, ale naopak „(...) popřením jejího hlubšího, lidského smyslu.“ (Helus, 1973, s. 93) Jedná se o vštěpování hodnot, norm, postojů, dovedností a návyků, které člověk potřebuje pro fungování ve společnosti. Člověk se stává z bytosti biologické bytostí sociální a osvojuje si životní role. V předškolním věku se uvolňuje vázanost na rodinu a postupně i vázanost na dospělé. Během batolecího věku si dítě zpravidla potvrdí jistotu rodinných vazeb natolik, že je schopné navazovat kontakty i s lidmi mimo rodinu, především s vrstevníky. Vztahy s vrstevníky se liší od vztahů s dospělými. Jde o symetrický vztah, v němž jsou si oba partneři rovni, mají podobné kompetence i obdobný status. Vztah s vrstevníkem poskytuje mnohem méně jistoty než vztah s dospělým. Od vrstevníka nelze očekávat ochranu a toleranci a nelze se na něj v tomto směru spoléhat. Aby dítě takový vztah zvládlo, musí dozrát na určitou vývojovou úroveň, kdy už takovou podporu a potvrzení bezpečí nepotřebuje. Vznik potřeby kontaktu s vrstevníky lze proto chápat jako signál určité zralosti osobnosti předškolního dítěte. „Obecně platí, že bez pomoci dospělého dítě všechny nároky socializace nezvládne.“ (Mertin; Gillernová, 2010, s. 128)

Při procesu socializace dochází ke změnám dítěte v MŠ dále i v ZŠ ve třech klíčových kompetencích:

1. zkvalitnění a vývoj **sociální reaktivity**. Sociální reaktivita probíhá u dětí od narození, ale předškolní věk umožňuje dítěti poznat odlišné vztahy mezi vrstev-

níky. „*Dítě má možnost procvičovat sociální aktivity, diferencovat a vytvářet kvality vyšší úrovně.*“ (Mertin; Gillernová, 2010, s. 19)

2. vývoj **sociálních kontrol**. Dítě zde přijímá společenské normy a pravidla. Zjišťuje, co je ve společnosti žádoucí a co nikoliv.
3. osvojování si **sociálních rolí**. Dítě se učí pomocí nápodoby přejímat role rodičů, učitelek atd. „*Sociální role je určité chování člověka, které je objektivně i subjektivně dáno sociální pozicí (vymezení místa ve struktuře vztahů).*“⁵

Člověk, který je součástí nějaké sociální skupiny, získává sociální role, které si osvojuje. Měly by odpovídat normám a očekáváním lidí dané skupiny. V průběhu času má každý člověk více rolí (např. dítě, student, kamarád, člen zájmového spolku atd.).

Děti v předškolním věku mají potřebu navazovat vztahy se svými vrstevníky. Tyto vztahy pro ně mají velký význam. „*Umožňuje to jednak rozvoj kognitivních struktur, řeči a myšlení, rozvoj motoriky, a jednak interiorizace sociálních norem, a tedy schopnost dítěte oddělit se od přímého „dohledu“ dospělého.*“ (Mertin; Gillernová, 2010, s. 20) Interiorizace podle Kotáskové (1987) znamená zvnitřnění si norem a principů spravedlnosti, které je založené na uvědomění si správnosti a morální závaznosti jednání ve shodě se sociálními kontrakty a potřebami ve prospěch celé společnosti. Podle Šulové (2003) pokud dítě naplnilo jednu ze základních lidských potřeb, kterou je pocit jistoty a bezpečí, rádo se vydává za svými vrstevníky a vzdaluje se od rodičů. Učí se řešit různé situace, zkouší si různé role a formy chování a dovídá se, jak na ně děti reagují, zda je přijímají či nikoliv. V tomto věku děti nevnímají rozdíly, které mezi sebou mají (finanční, rasové atd.), ani nejsou kritické. Díky tomu se předškolní období stává výjimečným pro adekvátní komunikaci. „*V předškolním období převládá komunikační složka řeči - řeč je především dorozumívacím prostředkem a sehrává významnou roli v procesu sociální integrace jedince do skupiny i v rozšiřování akčního rádia v procesu integrace jedince s personálním i předmětným prostředím.*“ (Mertin; Gillernová, 2010, s. 16)

Kontakt s vrstevníky napomáhá formování vlastního Já. Dítě se dozvídá, jak ho vidí ostatní, jaké by chtělo být a jaké ne, a tím si utváří své sebepojetí a sebehodnocení.

⁵ <http://www.studiummba.cz/slovník-pojmu/socialni-role/> [cit. 4. 2. 2013]

Pro dobré zvládnutí této fáze socializace potřebuje dítě získat pocit kontroly nad situací a rozumět jí. „*Základ pro formování mezilidských vztahů je dítěti předáván v rodině, ale v předškolním věku sehrává stejně důležitou úlohu dětské společenství.*“ (Mertin; Gillernová, 2010, s. 20)

Vztahy se v sociálních skupinách neustále vyvíjejí a tato činnost není nikdy ukončena. Podle Gillernové (1990) se dítě při společném používání hraček učí obhajovat své vlastnictví. Učí se podělit a zároveň být obdarováno. Učí se navzájem si pomáhat. Přibližně na začátku školní docházky se z „já“ a „ty“ stává „my“ a „vy“. Dětská přátelství se uskutečňují především při hře. Dítě ve hře realizuje svoje představy a má možnost je přenést do vnějšího světa. (Schweizerová; Prekopová, 1993) Ve čtvrtém roce má dítě potřebu předvádět se, je pro něho důležité, aby bylo obdivované. Potřebuje se líbit druhým, aby se mohlo líbit samo sobě. Učitelka ve skupině může působit jako stimulátor vztahů nejen vůči své osobě, ale také mezi dětmi navzájem. Proto vytváření prostředí pro navazování mezilidských vztahů patří k jednomu z nejdůležitějších úkolů učitele.

1.3 Výchovné hodnoty v mateřské škole

V této kapitole se budu zabývat pojmy, které souvisejí s **výchovnými hodnotami**. Výchovná práce má směřovat k cíli, který v dítěti „*probudí silnou uvědomělou a čistou lásku k životu, živé vědomí, že život je něco nesmírně cenného, vzácného a jedinečného (...).*“ (Fišer, 1986, s. 61) Vacek (2008) výchovnými hodnotami nazývá všechny hodnoty, které předáváme dětem prostřednictvím výchovného působení a které mají vliv na jejich osobnost. Výchovné působení je proces, při kterém vychovatel pomáhá u dětí objevovat kulturní hodnoty, které se později stanou součástí jejich vlastního života. Výchovné hodnoty mohou být předávány dvěma způsoby a to přímo (záměrně), nebo nepřímo (nezáměrně). Přímé předávání výchovných hodnot znamená, že vysvětlíme dětem, proč je daná hodnota důležitá. K nezáměrnému předávání hodnot dochází tehdy, když o hodnotě jako takové se vůbec nezmíníme.

Podle Prudkého (2009) je důležité, abychom děti mohli učit hodnotám, uvědomit si, co to hodnoty jsou. Každý člověk si pod tímto termínem představí něco jiného. Každý jedinec přisuzuje důležitost něčemu jinému a to se odráží v jeho chování a chápání

světa. Této rovině říkáme osobnostní. Jako každá osobnost má své hodnoty, tak i skupina, rodina nebo kultura uznává své specifické hodnoty, kterými se řídí. Hodnoty můžeme definovat jako „(...) *subjektivní ocenění nebo míru důležitosti, kterou jedinec přisuzuje určitým věcem, jevům, symbolům, jiným lidem.*“ (Průcha, 2009, s. 91)

Čím dál více odborníků se domnívá, že by se hodnoty měly zařadit do edukačního procesu. Tento názor se objevil na počátku šedesátých let minulého století. Prvními autory, kteří se začali zajímat o problematiku hodnot, byli Kluckhohn, Rogers a Rokeach. O výchově a vzdělávání se často mluvilo spíše jako o pedagogickém problému, ale ukazuje se, že jde i o problém filosofický, kde se o hodnotách mluví v rámci etiky. V současnosti se děti mají možnost s tématem hodnot setkat v souvislosti s multikulturní výchovou a demokratickým přístupem učitelek. (Vacek, 2007)

Pokud se zaměříme na výchovu k hodnotám, musíme vědět, jaké hodnoty jsou pro naši společnost nejdůležitější a jaké hodnoty chceme v dětech budovat. Demokracie staví na tradičních hodnotách, jako je dobro, krása, rovnost, svoboda, respekt, solidarita a práva. Ve výchově bychom měli budovat osobnostní stránku jedince, pro kterou je důležitý respekt, odpovědnost, spolehlivost, spravedlnost, soucit, laskavost, odvaha, čestnost, tolerance. Tyto hodnoty se promítají i v programu pro předškolní vzdělávání. Po roce 1989 se prosadil osobnostně orientovaný model výchovy v souladu s listinou lidských práv, kdy má dítě právo být samo sebou, být společensky akceptováno a mít právo na seberealizaci. Právě takto smýšlející mateřská škola může poskytnout ideální prostor pro utváření hodnot a může výrazně usnadnit vstup dětí do první třídy. Se vznikem rámcových vzdělávacích programů se uvolnil program dne a velký důraz je kladen na respektování přirozených potřeb každého dítěte. Díky tomu dává mateřská škola prostor k integraci dětí cizinců.

Podle Průchy (2009) je **výchova** cílevědomé, záměrné působení na jedince, při kterém se snažíme dosáhnout pozitivních změn a optimálního vývoje. Snažíme se o vychování všestranně rozvinuté osobnosti, která by nepoškozovala sebe ani své okolí. „*Výchova je formace lidské schopnosti k společenství takovým způsobem, aby kulturní obsah, jehož se starší generace dopracovaly, byl předán generaci nové, která se stane tímto způsobem plnoprávným členem ve společnosti starších.*“ (Patočka, 1997, s. 22)

Podle Rosenzweiga (1967) vzdělávání apeluje více na rozum a vědění, zatímco výchova na vůli a činnosti. Výchova tak označuje proces, kterým záměrně působíme

na vychovávaného. „(...) představuje souhrn veškeré kultivace a socializace člověka.“ (Opravilová; Kropáčková, 2005, s. 9) Vzděláváním se učíme vědomostem, dovednostem, návykům, chápání příčin a souvislostí. **Výchova k hodnotám** se „(...) jeví jako postupné rozvíjení, prohlubování hodnotových vztahů k prostředí, v němž žijeme.“ (Dorotíková, 1997, s. 14)

Celý život svou kritickou sebereflexí pěstujeme vztah k hodnotám a škola v tomto procesu hraje důležitou roli. Na ní záleží, zda si dítě bude k hodnotám hledat cestu samo nebo s porozuměním svého okolí. Důležitou roli hraje to, aby se umělo rozhodovat a být za svá rozhodnutí odpovědné. Děti se musí naučit vnímat hodnoty jako pozitivní, ale také jako negativní. Musí se naučit, co je dobré a co je naopak špatné. Úkolem školy je učit děti přijímat různost rolí, které jsou pro život důležité, rozvíjet intelekt osobnosti, hledat smysl pro hodnotovou pluralitu, vědomí rozhodování a odpovědnosti za své postoje, což předpokládá „(...) nevidět jednotu vzdělávání a výchovy jen v relaci prostředek - cíl, ale především jako jednotu dvou stránek jednoho usilování: utváření a rozvíjení individuality skutečného lidství.“ (Dorotíková, 1977, s. 16)

Severe (2000) za výchovné cíle považuje především mravní stránky žákovy osobnosti. Výchovou vedeme děti k sebekázi a k sebeovládání a k tomu, aby se dovedly samostatně rozhodnout a zastávaly vstřícnější postoje. Za činitele mravní výchovy Rosenzweig považuje výchovně-vzdělávací působení, výchovné působení učitelů, různorodost aktivit pro děti, rodinu a společnost jako záměrné i nepřímé působení. „Výchova má odstranit to, co člověku brání být osobností.“ (Rosenzweig, 1967, s. 24)

Podle Zoller (2011) je každé naše rozhodnutí a jednání spojeno s našimi hodnotami a normami. Ať už se rozhodujeme, jaký svetr si koupíme v obchodě, nebo zda půjde Mařenka do školky nebo ne, musíme vědět, co je pro nás nebo pro druhé správné. Proto bychom měli děti již od mala vést k tomu, aby věnovaly pozornost svým potřebám, přáním, zálibám a svému vnitřnímu hlasu. Tím, že děti budeme povzbuzovat v tom, aby vyjádřily, co cítí, a budeme s nimi o tom diskutovat, naučí se odlišovat důležité věci od nedůležitých. Je také potřeba sdělit dětem náš vlastní názor, aby se nad ním zamyslely a případně ho přijaly za svůj vlastní.

„Výchova má paradoxní funkce: jednak chrání kulturní tradici, jednak ale také mění a implikuje důvěru v to, že vedoucí osobnosti v politice, výchově a jiných oblastech

směřují národ kamsi kupředu.“ (Plos, Vavroušek, 1994, s. 34) Plos a Vavroušek jsou toho názoru, že „skrytá výchova“ je soustava, která prošla socializací řady hodnot, takových hodnot, jako je pořádek, tvrdá práce, disciplína, dochvilnost, oddanost, smysl pro historii, schopnost řešit problémy, manipulace, solidarita atd. Tento systém se velmi liší od dnešního demokratického přístupu k dětem, který klade důraz na individuální přístup k jedinci, partnerský přístup a který učí kritickému myšlení a umění správně se rozhodnout.

Ve výchově je důležité vést děti ke zkušenostem a k pochopení, že některé věci jsou správné a smysluplné a jiné se naopak dělat nemají, protože by to mohlo ublížit jim samotným nebo někomu jinému. *„Jde o to, aby děti pochopily smysluplnost a řád věcí, protože toto pochopení je základním předpokladem k přijetí norem a hodnot, které se jim snažíme předávat.“*⁶

V knize „Jak naučit děti hodnotám“ od Lindy a Richarda Eyrových (2007) je uveden **seznam hodnot**, který autoři považují za nejdůležitější pro výchovu dětí. V knize popisují, že učit děti hodnotám je nejlepší způsob výchovy, který přispěje k tomu, aby byly v životě šťastné. Seznam hodnot obsahuje 1. hodnoty bytí, které nám pomáhají definovat si, kdo vlastně jsme. Mezi ně patří hodnoty jako poctivost, odvaha, mírumilovnost, samostatnost, výkonnost, sebekázeň, střídmost, věrnost, zdrženlivost; 2. hodnoty dávání, které jsou orientované na druhé, mezi něž se řadí oddanost, respekt, láska, nesobeckost, vlídnost a spravedlnost. Tato kniha nabízí hry, činnosti a pohádky, které nám pomůžou tyto zmíněné hodnoty v dětech zakořenit.

Podle Eyrových (2007) je významnou hodnotou poctivost. Děti naučíme poctivosti především tím, že my sami k nim budeme poctiví, budeme mluvit pouze pravdu a nebudeme jim vyhrožovat. Důležité je děti chválit a upozornit na důsledky nepoctivosti. Tuto hodnotu můžeme u dětí rozvíjet hrou na pravdu a nepravdu. Dětem pokládáme otázky typu: Obloha je zelená (není pravda), Mravenec je malý (pravda). Opakem poctivosti je lež. Pokud děti lžou, nesmíme tomu věnovat pozornost, ale pokud mluví pravdu, chválíme je.

⁶ <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/P/530/domlouvame-se-na-pravidlech-aneb-vytvoreni-souboru-pravidel-a-dohod-jako-zakladniho-predpokladu-uspe.html/> [cit. 11. 12. 2011]

Další hodnotou je odvaha. Děti by měly získat odvahu, učit se umět říct ne, postavit se davu a stát si za svým. Klíčem k odvaze je sebedůvěra. Podporovat odvahu můžeme očním kontaktem, co nejdéle se dívat do očí druhému, dáváme tím najevo „já ti důvěřuji a ty můžeš důvěřovat mně.“

Klíčovou hodnotou pro sociální život je ovládnutí emocí. Když děti zvládnou ovládat své pocity, naučí se trpělivosti, sebeovládání, přizpůsobivosti a umí zachovat klid. Tím se učí vlastnosti mírumilovnosti, pro kterou je podstatné porozumění. Podpořit se dá uklidňující hudbou, klidným a pomalým hlasem, dotyky.

Děti by se měly učit sebekázi, a to jak tělesné, duševní tak i finanční. Sebekázeň nás motivuje k vyšším výkonům, krotí nás v jídle a učí ovládat se. Trénovat jí můžeme úklidem hraček před hrou nebo naučit děti se včas chystat do postele.

V MŠ se také děti učí zodpovědnosti a to tím, že jsou stanovená pravidla, která se musejí dodržovat. K zodpovědnosti děti učíme prací, a to takovou, která je přiměřená jejich věku. „*Děti se na plnění úkolů nedívají stejně jako dospělí: práci vidí jako hru a vykonávají ji stejně uvolněným tempem jako hru.*“ (Laniado, 2002, s. 116) V dětech bychom neměli pěstovat morálku výkonu tj. práci jako nevyhnutelné utrpení, ale naopak je vést k tomu, že je to příjemná činnost, která je nezbytně nutná. (Hodgkinson, 2009) Tím, že děti mají nějaké povinnosti, je učíme sebekázi. Sebekázeň znamená, když se umíme motivovat k vyšším výkonům a ovládat se. (Eyrovi, 2009)

Věrnost a zdrženlivost jsou hodnoty bytí, které nám dávají pocit, že někam patříme. Dáváme jí najevo například při oslavě narozenin, kdy dítěti vyprávíme příběh, jak přišlo na svět, rituály, nebo drobnými úkoly, o které děti poprosíme.

Respekt a úctu bychom měli mít ke všem, k rodičům, ke starším, k přírodě atd. Respektovat druhého znamená: umožnit druhému člověku naplňování jeho potřeby, nekritizovat a nemluvit o druhých ve zlém, neohrožovat důstojnost, vnímat druhého jako stejně hodnotného, chovat se k němu slušně, nevystupovat z pozice moci, klást na něj smysluplné požadavky, hledat způsoby, jak komunikovat a neubližovat. (Laniado, 2002)

Důležité je děti učit hodnotě lásky. Učit je, jak je důležité pomáhat druhým, umět se omluvit a odpustit. V MŠ je běžné, že učitelky s dětmi vyrábějí různé výrobky, které si odnášejí domů. Děti jimi obdarovávají své rodiče, sourozence, babičky a dědy. „*Toto drobné gesto pozornosti k ostatním je pro dítě příležitostí začít si budovat vlastní*

pozitivní obraz.“ (Laniado, 2002, s. 101) Děti se při předávání dárků učí základům správného chování, jako je poděkování, učí se štedrosti a altruismu, který je nutný pro harmonický rozvoj vztahů. Osvojují si hodnotu dávání, kterou je láska. (Eyrovi, 2009) Dárky vyrobené od dětí obohacují proto, že je v nich vidět dárce a nikoliv materiální hodnota dárku. „(...) *při obdarovávání – probíhá hluboká vnitřní výměna, setkání na úrovni srdcí. To je nejhlubší vnitřní smysl každého dárku, že zde v lásce probíhá výměna.*“ (Schweizerová, Prekopová, 1993, s. 114)

Nesobeckostí a srdečností učíme děti soucitu, empatii, toleranci a citlivosti. V předškolní instituci mají děti více možností, kde přijdou do situace, kdy se musí podělit. Ať už při společné hře (půjčování hraček), nebo při práci u stolů (půjčení nůžek, lepidla), kdy něco vyrábějí, při rozdávání bonbonů, při oslavě narozenin atd. Podle výzkumu, který prováděl Prudký (2009) se děti učí podělit nejvíce v rodině, skoro 80% lidí uvedlo souhlas s tímto výrokem a téměř 39% souhlas naprostý. V tomto výroku si spojují dvě hodnoty, jednak hodnotu rodiny a hodnotu solidarity.

Děti sice mají sklon ke spravedlnosti, ale k takové, která platí jen pro ně. „*Spravedlnost a odpuštění jsou hodnoty, na kterých závisí všechno ostatní.*“ (Eyrovi, 2009, s. 146) Děti si v tomto věku velmi často přivlastňují věci, které jim nepatří. Jedná se většinou o drobné předměty, kterých se zmocní a nedovedou pochopit, že ta věc patří někomu jinému. „*Sklon k drobným krádežím se někdy objevuje právě v momentech největší zranitelnosti: při narození sourozence, vstupu do školky.*“ (Laniado, 2002, s. 72) Takové chování nazýváme egoistické. Neuvědomují si, že jejich chování může mít nepříjemné následky. Pokud nachytáme dítě při odcizení nějakého předmětu, je vhodné nepoužívat přímou otázku, ale vyjádřit pocity dítěte. Nehubujeme ho, ale vysvětlíme mu, že se to nedělá a jaké by to mělo důsledky. Odcizenou věc vrátíme zpět. (Laniado, 2002)

1.4 Shrnutí

Zmapovat výchovné hodnoty je velmi složité a to proto, že mají mnoho zdrojů a jejich vymezení je poněkud vágní. Výchovné hodnoty v mateřské škole reagují na aktuální situaci ve společnosti, jsou tedy založené na demokratickém přístupu a osobnostním modelu. Edukace k hodnotám se jeví jako mlhavá, protože není vázaná jen na vybrané činnosti, ale promítá se do každodenních situací, jejichž prostřednictvím vedou učitelky

děti k požadovaným výkonům a cíleným hodnotám. Tyto hodnoty si děti zvnitřňují, promítají je do svého chování a mají vliv na jejich osobnostní rozvoj. Mateřská škola respektuje dětskou přirozenost, na jejímž základě vytváří cíle, jež se prolínají v obsahu a strategiích výchovy.

2. Vlivy na výchovné hodnoty

2.1 Kurikulární dokumenty

V této kapitole se budu snažit najít souvislosti týkající se hodnot a kurikulárních dokumentů a bude mě zajímat, jak se hodnoty promítají do vzdělávacích obsahů. Výchovné hodnoty jsou zakotveny v dokumentech státní vzdělávací politiky a z nich jsou přejímány do příslušných vzdělávacích programů. Tyto dokumenty jsou pro učitelky zavazující. Stanovují vzdělávací rámec pro všechny typy vzdělávání včetně předškolního. Školy mají povinnost se podle daných dokumentů řídit a vypracovávat si svůj školní vzdělávací program, který bude vyhovovat jejich specifickým podmínkám. Nejdůležitějším dokumentem pro vzdělávání je **Národní program rozvoje vzdělávání v České republice - Bílá kniha (2001)**. Stanovuje obecné cíle a obsah pro všechny typy vzdělávání. Do obecných cílů jsou zařazeny i výchovné hodnoty, kterým je věnovaná značná pozornost. V bílé knize jsou nastíněny obecné cíle jako ideál pro vzdělávání. Konkrétnější cíle pro vymezení výchovných hodnot nalezneme v Rámcovém vzdělávacím programu pro předškolní vzdělávání (dále jen RVP PV) I tento dokument je závazný pro všechny učitele, kteří podle něho zpracovávají svůj Školní vzdělávací program, což je dokument vypracovaný pro konkrétní jednotlivé školy. Zaměřuje se na specifika jednotlivých škol a na jejich možnosti jak materiální a technické, tak i kulturní.

V RVP pro PV nalezneme specifičtější cíle týkající se morálních hodnot. Výchovným hodnotám se děti učí průběžně během celého dne. Leckdy si ani jako učitelé neuvědomujeme, že to, co děti učíme, jsou právě hodnoty, které jsou pro nás důležité. Často tyto věci učíme děti automaticky, ale jsou i témata, na které je dobré najít si s dětmi čas a uvědomit si, co dětem předáváme, co je pro nás správné a co nikoliv, co se smí a naopak co se nesmí, jak se chovat, abychom spolu ve třídě dobře vycházeli atd.

Rámcový vzdělávací program předškolního vzdělávání byl navržen Ministerstvem školství mládeže a tělovýchovy. Je to závazný dokument, který platí od roku 2004. Výchova a vzdělávání k hodnotám se objevuje ve vzdělávacích cílech a klíčových kompetencích. Výuka k hodnotám se promítá nejvíce do jednoho z obecných cílů, kterým je osvojení si hodnot a do klíčové kompetence činnostní a občanské. Činnostní a občanská kompetence má mimo jiné za úkol vytvářet u dětí základní představu o tom, co je v souladu se základními lidskými hodnotami a normami a co je s nimi v rozporu. Děti by měly později dokázat tyto principy uplatnit, spoluvytvářet pravidla společenského soužití mezi vrstevníky, chápat je, rozumět jim, uvědomovat si svá práva a práva druhých, učit se je hájit a respektovat, chápat, že všichni lidé mají stejnou hodnotu, vědět, že není jedno, v jakém prostředí žijeme, uvědomovat si, že svým chováním se podílí a ovlivňuje okolní prostředí, dbát na osobní zdraví, své bezpečí i bezpečí druhých, chovat se odpovědně, a vytvářet tak zdravé a bezpečné okolní prostředí. (RVP PV, 2004, str. 14)

Vzdělávací obsah je v RVP PV uspořádán do pěti vzdělávacích oblastí:

1. *Dítě a jeho tělo* - V této oblasti by se dítě mělo naučit, pokud se zaměříme na výchovné hodnoty, sebeobslužným dovednostem, mělo by si vytvořit povědomí o zdravém životním stylu. Patří sem tedy i zdravé životní návyky a postoje.
2. *Dítě a jeho psychika* – Dítě by si mělo osvojit řečové schopnosti a jazykové dovednosti (vnímání, naslouchání, porozumění). Dále mravní a estetické vnímání, cítění a prožívání.
3. *Dítě a ten druhý* - Dítě by na konci předškolního období mělo chápat, že všichni lidé mají stejnou hodnotu, přestože je každý jiný (jinak vypadá, jinak se chová, obléká, mluví atd.). Mělo by rozumět tomu, že osobnostní odlišnosti jsou přirozené. Dále by mělo umět se chovat k druhým, navazovat vztahy, dodržovat pravidla, být ohleduplné, umět se podělit, půjčit hračku a umět řešit konflikty.

4. *Dítě a společnost* - Záměrem vzdělávacího úsilí pedagoga v oblasti sociálně-kulturní je to, aby se děti naučily žít ve společenství ostatních lidí a vnímat a přijímat základní hodnoty v tomto společenství.
5. *Dítě a svět* – Dítě se seznamuje s místem, ve kterém žije, s jinými kulturami, učí se vážit si přírody a vytváří si podvědomí o sounáležitosti s tímto světem.

2.2 Práva dítěte zakládající profesní etiku učitelek mateřských škol

Se změnou pohledu dospělých na dětství se změnil i jejich přístup k němu. Čím více se o dětství uvažovalo, tím měli lidé větší potřebu děti chránit a zajistit jim dostatečnou péči. Díky těmto požadavkům vznikají **dětská práva**, která se mají postarat o bezpečí a dostatečnou péči dětí. Výsledkem těchto práv jsou filosofické, psychologické a sociologické poznatky o dítěti, které se promítají do výchovy a vzdělávání v pedagogickém pojetí. Dospělí tedy přebírají odpovědnost za dětství jako jeden z nejdůležitějších úkolů, při kterém si děti budují svojí vnitřní identitu.

(Hejlová, 2010) Práva dítěte vznikla ze všeobecných lidských práv, které přispěly k pochopení toho, jak je důležitá vhodná výchova a s ní spojená péče o děti, že je potřeba děti respektovat a podporovat ve vzdělávání. Tímto dětská práva odstartovala úplně nový pohled na svět dětí, pohled, který podporuje individualitu, jedinečnost a osobitost každého dítěte a bere v potaz jejich potřeby, jež je třeba vhodně a maximálně rozvíjet výchovným a vzdělávacím působením. Práva dítěte jsou základem pro profesní etiku učitelek, která je návodem k tomu, jak se učitelky mají k dětem chovat, jak k nim přistupovat a jaké osobnostní charakteristiky by pro toto povolání měly mít. Tato osobní stránka učitelek se promítá do jejich výchovného stylu, obsahu, metod a forem výchovy a vzdělávání.

Práva dětí byla sepsána jako *Úmluva o právech dítěte*, která vznikla v roce 1989. Jejím záměrem je, aby děti byly chráněny, vyrůstaly v bezpečném prostředí s dobrou životní úrovní a byly brány jako lidské bytosti, které mají právo na vyjádření svých názorů zejména při rozhodování v otázkách, které se dotýkají jich samotných. Děti mají právo prožívat dětství se všemi jeho náležitostmi a mít prostor a čas na hru. Mezi další

hodnoty práv dětí patří svoboda myšlení, projevu, svědomí a náboženství. (Opravilová, 2004)

2.3 Etika učitelek mateřských škol

Základní lidské hodnoty byly impulsem k vytvoření lidských práv a tedy i práv dětí. Tato práva jsou obsažená v kurikulárních dokumentech a učitelky se zavazují k jejich dodržování. Umožňují každému být tím, kdo je a kdo má svoji hodnotu, kterou je potřeba chránit. Tyto hodnoty lze považovat za všeobecně platné normy, na jejichž základě vzniká etický kodex učitelek. Ten vymezuje chování a pravidla přístupu ve výchovně-vzdělávacím prostředí.

O tom, co je to etika, jsem se zmínila v první části této práce. Je to soubor platných a uznávaných pravidel a norem, které regulují naše chování. Dodržovat **profesní etické kodexy** se vyžaduje téměř v každé profesi. Učitelství u nás sice nemá svůj oficiální etický kodex, ale existují určitá morální pravidla, kterými by se každý pedagog měl řídit. Co se tedy od učitelské profese vyžaduje? První požadavek můžeme nazvat **osobnostní stránkou učitelky**. Pro učitelku by její povolání mělo být posláním. Měla by mít takové povahové vlastnosti, které jsou pro výkon tohoto povolání nezbytné. Za nejdůležitější považuji pozitivní a láskyplný vztah k dětem. Tento vztah by měl být založený na vzájemné důvěře, která je předpokladem pro pocit bezpečí a jistoty dětí, a dále na respektu, který umožní všechny přijmout takové, jací jsou, ať děti, rodiče nebo kolegy v práci. Dalším důležitým rysem je empatie, která umožní nahlédnout do pocitů druhých, a otevřenost, která dá prostor k vyjádření vlastních názorů. Dobrý učitel by měl být trpělivý a dát dětem dostatek prostoru k tomu, aby co nejvíce věcí zvládaly samy nebo vzájemnou pomocí. Také humor je důležitý, protože napomáhá vytvářet dobrou atmosféru. Pokud je s učitelkou legrace, děti ji budou mít rády a naučí se od ní pozitivně přistupovat ke světu. Dále bych zmínila vlastnosti, jako je laskavost, ochota, moudrost, odvaha a prosociálnost. Učitelka by měla umět zvládat konfliktní situace a řešit je pomocí efektivní komunikace.

Druhá důležitá kompetence učitelky je **kompetence didaktická**. Ta zahrnuje přípravu učitelek a jejich schopnost předávat dětem znalosti hravou a zábavnou formou. Souvisí to s dovedností motivovat děti k tomu, aby měly chuť se učit, přemýšlet a vy-

tvářet nové věci. Důležité jsou organizační schopnosti a způsob práce, kdy učitelky účelně nabízejí činnosti dětem, které jsou přiměřené jejich věku, schopnostem a dovednostem, a jsou schopny reagovat na potřeby, zájmy a projevy dětí. Během své práce učitelka neustále **diagnostikuje** a to je třetí kompetence, která má objevit vzdělávací potřeby dětí. Učitelka by měla ke každému dítěti přistupovat individuálně a snažit se o maximální rozvoj každého jednotlivce podle jeho schopností. Chování učitelky by mělo být opravdové neboli autentické, neměla by si na nic hrát a nic předstírat. Čtvrtou kompetencí je **kvalifikace učitele**. Učitelka by měla být kvalifikovaná pro výkon svého povolání. Měla by být otevřená novým výchovným trendům, metodám a sebevzdělávání. Poslední kompetence je **profesní**. Pro správné vedení dětí je potřeba mít dostatečné znalosti o dítěti, abychom je správně vedli, motivovali a doprovázeli na cestě k poznání. Důležitá je také spolupráce mezi pedagogickými pracovníky a profesionální přístup k rodičům. To vše se podílí na vytvoření klimatu ve třídě, které působí na děti i učitelky. K tomu aby ve třídě bylo příjemné prostředí, je důležité vytvořit dobré vztahy jak mezi dětmi navzájem, tak i mezi dětmi a učitelkou. Podmínkou je dobrá atmosféra, ve které se děti budou cítit dobře a bezpečně. Takové prostředí poskytuje uvolněné a důvěrné zázemí, které je otevřené všemu co je ve prospěch dětí nebo třídy. (Helus, 2004)

2.4 Realizace výchovných hodnot v práci mateřské školy

Mateřská škola je první vzdělávací institucí, kterou dítě navštěvuje. Vstupuje tak do neznámé, většinou první sociální skupiny, kde se setkává s novou autoritou. Seznamuje se s novým prostředím, pravidly a režimem dne. Zkouší, co si může a nemůže dovolit jak k učitelce, tak i k dětem, hledá hranice, které mu dají pocit bezpečí. Učí se vycházet s dětmi ve skupině, komunikovat s nimi, řešit problémy a na základě těchto sociálních interakcí si budovat svojí identitu.

Učitelky mají nelehký úkol, mají na starosti bytosti, které je potřeba doprovázet na cestě k poznání a během této cesty jim předat základní hodnoty, jež jsou uvedeny v dokumentech pro předškolní vzdělávání. V dnešní době se ukázalo, že prosociální chování je nejlepší výchovné východisko, které vede děti k sociálnímu citění, empatii a

respektu. Empatie patří mezi hlavní emoce, která se podílí na utváření mravního vývoje dítěte.

„Chování je souhrn všech vnějších projevů člověka, tedy reflexních reakcí, pohybů, činností, jednání.“ (Průcha, 2001, s. 79) Chování může být sociální a antisociální. Sociální chování je veškeré chování sociální bytosti začleněné do společnosti, je to běžné chování lidí. *„Být sociální znamená být účasten více sociálních forem více či méně slučitelných nebo protichůdných, a tato zkušenost nezůstává bez vlivu na vztah ke světu.“* (Šulová, 2003, s. 187) Prosociální chování je vyšší stupeň sociálního chování, které je přínosné a žádoucí pro naši společnost, učí děti být plnohodnotnými lidmi. Slovo prosociální se skládá z předpony pro a kořene slova sociální. Podle Jankovského (2003) se projevuje například v pedagogické komunikaci ve vzájemném vztahu učitel a žák. Člověk je bytost společenská, je ovlivňován prostředím, ve kterém žije, a zároveň on sám působí na toto prostředí. Touto vzájemnou interakcí se utváří osobnost jedince a zároveň jedinec působí na své okolí. *„Člověk by se měl naučit usměrňovat svůj život, respektovat realitu a nebýt pasivním členem společnosti.“* (Jankovský, 2003, s. 71)

Opakem prosociálního chování je antisociální chování, to je *„(...) chování jedince či skupin namířené proti dané společnosti, jejím normám a zvyklostem“*. (Průcha, 2001, s. 18) Je to záměrné chování, kdy si aktéři své protisociální chování uvědomují. Patří sem jak přestupky, tak trestné činy. Synonymem antisociálního chování je chování asociální. Takové chování neodpovídá mravním a jiným normám společnosti. Jednotlivec dává přednost samotě před navazováním sociálních vztahů. (Průcha, 2001)

Učitelky jsou zodpovědné za své chování a musí být kladným vzorem pro děti při předávání hodnot. V dnešní době se podle Kotáskové (1987) zdůrazňuje prosociální chování jako výchovné východisko, klade se důraz na senzitivitu k citům a postojům druhých a na empatii. Ta umožňuje dítěti zaujímat různé role ve skupině a podporuje respekt k druhým.

Učitelky se snaží vést děti k zodpovědnému chování. Učí děti, aby mezi sebou vzájemně vycházely, aby se uměly domluvit a podělit, aby se vzájemně respektovaly a byly k sobě navzájem empatické. Protikladem termínu prosociálního chování je pojem „deprivanství“. Tento pojem definoval František Koukolík (2007) jako nedosáhnutí lidské normality. Lidé označení jako deprivanti nejsou schopni spolupráce, chybí jim

silná vůle a jejich typickým charakteristickým rysem je parazitismus neboli příživnictví. (Svobodová, 2007)

„Prosociálnost se vyznačuje pozitivním sociálním chováním, které vede k pomoci druhému člověku či lidem.“ (Svobodová, 2007, s. 2) Je to takové chování, které přináší užitek i jiným lidem. Vyšší formou prosociálního chování je altruismus, je charakterizován jako *„(...) nezištné jednání ve prospěch druhých jako mravní princip“*⁷ pomáhání či dobročinnost. Altruistické chování je založeno na vcítění se do člověka v afektivním stavu. Přestavuje nesobecký způsob myšlení. *„Empatická emoce vyvolává altruistickou motivaci odstranit nouzovou situaci osoby potřebné pomoci, přičemž síla této motivace je proporcionální k síle empatické reakce.“* (Nakonečný, 1996, s. 248)

K tomu, aby bylo dítě schopné učit se prosociálnímu chování, je podle Mertina a Gillernové (2010) zapotřebí dosáhnout uspokojení všech jeho základních potřeb. Umožní to dítěti cítit se příjemně, uznávaně a úspěšně. Bude-li vědět, že ho máme rádi, že se na nás může spolehnout, že mu pomůžeme, pak i ono bude schopné pomoci druhým, mít rádo a umět pomoci. K tomu, aby učitelky mohly děti učit prosociálnímu chování, se předpokládá, že se samy budou chovat prosociálně. Měly by být empatické, porozumět pocitům druhých a respektovat individuální zvláštnosti dětí. Měly by mít schopnost morálního úsudku a znát sociální normy a pravidla. (Svobodová, 2007) *„Empatický člověk má plné pochopení pro projevované pocitové obsahy a významy, rozumí druhému tak, jako by byl v jeho kůži.“* (Mertin; Gillernová, 2010, s. 65)

Kopřiva tvrdí, že k tomu, aby děti mohly respektovat druhé, je nutné, aby ony samotné zažily respekt od dospělých. *„Respektovat děti znamená vědomě opustit mocenský, manipulativní přístup ve výchově a vzdělávání dětí.“* (Kopřiva, 2008, s. 5) Nežnamená to, že necháme děti, aby si dělaly, co chtějí. Existují respektující způsoby, jak dětem zprostředkovávat hranice chování, které potřebují. *„Jejich účinnost spočívá v tom, že budují morálku opřenou o zvnitřnělé hodnoty, podle nichž budou děti zvažovat své chování i tehdy, když na blízku nebude žádná „kontrola.“* (Kopřiva, 2008, s. 5) Pokud budeme mít k dětem respekt, budeme si jeden druhého více vážit, tak budeme dětem rovnocennými partnery, kteří spolu budou umět komunikovat.

⁷ <http://slovník-cizích-slov.abz.cz/web.php/slovo/altruizmus-altruismus> [cit. 8. 2. 2013]

2.5 Prosociální vzdělávání dětí

Prosociální vzdělávání dětí je zahrnuto v RVP PV. RVP PV stanovuje jednotný rámec, ve kterém vymezuje základní požadavky, podmínky a pravidla pro vzdělávání předškolních dětí. Učitelky v MŠ by měly s dětmi pracovat tak, aby naplňovaly tyto rámcové cíle: rozvoj dětí a jejich schopnosti k učení, osvojování si základních hodnot, rozvoj osobnosti a samostatnosti jedince. (RVP PV, 2004) Podle Svobodové (2007) musejí být všechny tyto tři cíle naplňovány současně, aby mohly být prospěšné. Jedním z cílů RVP PV je osvojování si základů hodnot. Při práci s dětmi bychom měli znát odpověď na to, s jakou hodnotou se děti při činnosti setkávají.

Základní formou vzdělávání v mateřské škole je interakce učitelky s dítětem. K interakci mezi nimi dochází v průběhu celého dne. Učitelka při řešení různých situací ukazuje své vzorce chování a podle toho se děti učí, co je a není správné, a utváří si morální hodnoty. Zjišťují, jak je důležité pomáhat si, porozumět druhému, jak se situace dá vyřešit, jak přistupovat k jednotlivým problémům a jak reagovat na jednotlivé situace, které se během dne vyskytnou. Děti se takto seznamují se sociálními normami a pravidly a učí se prosociálnímu chování při běžných a každodenních organizovaných činnostech.

V průběhu celého dne v MŠ děti rozvíjejí své **kompetence** prostřednictvím celé řady činností. V následujících odstavcích se proto budu věnovat jejich popisu. Nejprve začnu tím, co je to volná hra. *„Při volné hře děti zjišťují, co je ostatním dětem příjemné a co ne, učí se znát sociální normy a pravidla, trénují schopnost empatie a morálního úsudku.“* (Svobodová, 2007, s. 66) Učitelka tak při volné hře může pozorováním korigovat chování dětí a napomáhat jim například při řešení konfliktů. Učitelka může pomáhat hru rozvíjet a povzbuzovat děti k novým nápadům a myšlenkám, ale neměla by jejich hru převzít do svých rukou nebo ji přerušovat. Děti při volné hře mají mít dostatečný prostor pro vlastní iniciativu a kreativnost. Mají tak příležitost pro navazování sociálních kontaktů se svými vrstevníky. Během hry se učí, jak se k sobě mají navzájem chovat, co si k sobě mohou dovolit, a tím si utváří společné hranice. Vzájemně se seznamují s pravidly a normami toho druhého. (Svobodová, 2007) Při volné hře děti rozvíjí svou hravost, samostatnost, schopnost jednat a milovat a učí se i chápat dětské po-

třeby. Volná hra má dát dítěti volnost a snažit se, aby dítě bylo co nejméně závislé na dospělé osobě. (Caiatiová a kol., 1995)

Řízená činnost je podle Svobodové dalším prostředkem pro získání morálních hodnot. Učitelka by měla vést děti k tomu, že se lze na problémy dívat nejen ze svého pohledu, ale také z pohledu druhých. Tím dává učitelka možnost dětem učit se empatickému chování a morálnímu úsudku. Při situacích, kdy se děti učí vcítit se do druhého, se vytváří příležitost pro spoluvytvoření pravidel a norem. Pokud při řízené činnosti vyrobíme nějaký výrobek třeba pro rodiče, děti se učí udělat druhému radost. Při půjčování pomůcek a hraček se děti učí nejen trpělivosti, ale i pomoci druhému a schopnosti umět se podělit.

K organizační části dne patří i stravování. Děti mají možnost ochutnat jídla, která doma nemají, a tím si rozšířit svůj jídelníček. Učí se základům zdravého životního stylu. Při stravování můžeme dětem předávat i velmi důležitou sociální normu, kterou „(...) je úcta k jídlu, ale také jistota, že nemusí jíst (přijmout) to, co mu druhý nabízí (...).“ (Svobodová, 2007, s. 69) Tato dovednost dětem pomůže k tomu, umět se rozhodnout při setkání s nějakou drogou či alkoholem. Ke stravování patří také příprava stolování, při které se děti učí pomáhat druhým a ohleduplnosti. Pokud mají děti možnost ovlivnit množství pokrmu, které dostanou na talíř, učí se dovednosti rozhodnout se, sebekázní a respektu z pohledu druhé osoby. (Svobodová, 2007) Děti zásadně do jídla nenutíme. „V uvolněné atmosféře jí zdravé dítě tolik, kolik potřebuje, a žádné dítě na světě nikdy dobrovolně hladem nezemře.“ (Caiatiová a kol., 1995, s. 35) Děti se při stravování učí pravidelnosti a pořádku, pěstují si zdravý pohled na jídlo a učí se přistupovat k jídlu s radostí a chutí. Společné stravování má být chvílí oddechu a společenskou událostí pro vzájemné pobavení. (Hnátek a kol., 1977)

Podle Svobodové (2007) se děti při odpočinku a společné hygieně učí nejen samostatnosti, ale vytváří se i prostor pro vzájemnou pomoc mezi dětmi. Učitelka má možnost pozorovat individuální potřeby jednotlivých dětí a vytváří prostor pro pomoc kamarádům, kteří ji potřebují.

Další činností v MŠ je pobyt venku, kde můžeme děti učit mravním hodnotám, na které učitelka upozorňuje během pobytu venku. Patří sem například ochrana přírody, správné chování v přírodě, bezpečné chování na cestách atd. (Svobodová, 2007)

Důležitým prvkem pro děti jsou rituály. Každý přináší pro dítě něco jiného (rozvoj řeči, rozvoj empatie, pocit přijetí, odbourání strachu atd.), ale mají i společný cíl: příjemně naladit děti na den a dodat pocit řádu a jistoty. „*Některé rituály jsou samy vyslovením určité morální normy, která se opakováním zvnitřňuje.*“ (Svobodová, 2007, s. 75) Za rituál můžeme považovat i pozdravení a rozloučení se. Děti se také učí, že se nemá skákat druhému do řeči a učí se naslouchat.

Jako další činnost, která se v MŠ provádí, je cvičení, při kterém se často stanovují pravidla a normy. Učitelka by měla vytvářet taková pravidla, která povedou děti „*(...) k empatickému vnímání druhých, k vzájemné pomoci a kooperaci, a eliminovat soutěživé tendence.*“ (Svobodová, 2007, s. 76) Při porušení pravidel se hra musí zastavit nebo zrušit (např. když někdo někomu ublíží), aby si děti uvědomily, že porušovat pravidla se nesmí.

Pravidla dětem dávají pocit bezpečí a jistoty. „*Pravidla jsou jedním ze základních mechanismů, které učí děti prosociálnímu chování (...).*“ (Svobodová, 2007) Když děti zjišťují, že někdy hranice platí a jindy zase ne, vyvolává to v nich nejistotu a úzkost. Odpovědí na to může být i agresivní chování. (Kopřiva, 2008) Denní režim v MŠ má určitou strukturu. Činnosti, které s dětmi provádíme, jsou organizované. Aby byly i efektivní, předpokládá se, že se vytvoří soubor pravidel a dohod, které pomohou k jasnému strukturování sociálních situací. To je významným úkolem učitelky.⁸ Děti se tak mohou lépe adaptovat na nové prostředí a porozumět řádu třídy. Pravidla se stanovují hlavně kvůli bezpečnosti dětí a kvůli správnému chování.

Pravidla neplánujeme jen v rámci integrovaných bloků, ale na základě individuálních a aktuálních potřeb, a proto je vhodné, aby se na vytváření pravidel ve třídě podílely samotné děti. Nejlépe děti pravidlům porozumí tehdy, jsou-li utvářena prostřednictvím osobní zkušenosti dítěte. Zkušenost dítě získává v situaci, kdy se jeho chování střetává se sociálním hodnocením dospělých. Tato zkušenost buduje hodnotový systém dítěte. „*Existuje velmi úzká vazba mezi hodnotami a motivy. Nestačí, aby hodnotový systém vznikl pouze na základě poznání, kognice, ale důležité je, aby hodnoty získaly onen energetický potenciál, který je činí smyslutvorným motivem vedoucím k růstu a*

⁸ <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/P/530/domlouvame-se-na-pravidlech-aneb-vytvoreni-souboru-pravidel-a-dohod-jako-zakladniho-predpokladu-uspe.html/> [cit. 11. 12. 2011]

zdokonalování osobnosti.“⁹ Proto je třeba, aby pravidla byla tvořena společně s dětmi a byla jimi samotnými vhodně zformulována. Také bychom měli vytvářet taková pravidla, která mají smysl a spolu s pravidly hledat přirozené důsledky v případě jejich nedodržení. Důležité je, aby stanovená pravidla dodržovaly jak děti, tak i dospělí. Dobré je si pravidla společně s dětmi nakreslit a vystavit si je ve třídě. (Svobodová, 2007) „*Pravidla jsou trvalejšího charakteru a týkají se celého společenství.*“ (Kopřiva, 2008, s. 32)

Děti zkoušejí, co autorita vydrží, hledají její hranice. Proto je dobré hned od začátku stanovit jasná a srozumitelná pravidla. Aby tato pravidla byla funkční, je zapotřebí vytvářet pravidla, která mají smysl, vytvářet pravidla spolu s dětmi a spolu s nimi hledat důsledky při jejich nedodržení. (Svobodová, 2007) Pravidla by se měla dotýkat následujících oblastí: bezpečí dítěte, bezpečí druhých dětí, bezpečí ve vztahu k učitelce a dospělým osobám, bezpečí živé i neživé přírody a řádu a rytmu. „*Pravidla jsou jedním ze základních mechanismů, které učí děti prosociálnímu chování vůči ostatním dětem i dospělým. Společnost, která nemá pravidla je společností anarchistickou, ostatním nebezpečnou. Uvědomit si, že moje svoboda končí tam, kde mé jednání omezuje svoboda někoho jiného, je základní pravidlo života v sociálně demokratické společnosti.*“ (Svobodová, 2007)¹⁰

Výchova je postavená na demokratickém přístupu. Abychom tento přístup zvládali je zapotřebí se naučit efektivní způsob komunikace, která nám pomůže stanovit pevné hranice chování. „*Jejich účinnost spočívá v tom, že budují morálku opřenou o zvnitřnělé hodnoty, podle nichž budou děti zvažovat své chování i tehdy, když na blízku nebude žádná kontrola.*“ (Svobodová, 2008, s. 5) Efektivní způsob komunikace spočívá v podání a sdělení informace, např. nádobí nejprve necháme okapat a pak ho teprve utřeme. Dále spočívá v popisu a konstatování: Vidím, že si s tím autíčkem chcete hrát oba. Slyším..., Cítím... Další důležitou složkou je vyjádření vlastních potřeb a očekávání: Potřebuji, aby kuchyňská linka byla uklizená. Očekávám... Dále by měla obsahovat možnosti volby a výběru: Uděláš to teď, nebo až přijdeš z tréninku. Ve dvou slovech:

⁹ <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/P/530/domlouvame-se-na-pravidlech-aneb-vytvoreni-souboru-pravidel-a-dohod-jako-zakladniho-predpokladu-uspe.html/> [cit. 11. 12. 2011]

¹⁰ SVOBODOVÁ, Eva. Sociální dovednosti učitelky mateřské školy. České Budějovice, 2007. Materiál pro kurz pořádaný PF JČU.

Honzo, boty. Důležité je dát prostor pro spoluúčast na aktivitě: Co s tím uděláme? A co si o tom myslíš ty?

Efektivní způsob chování probíhá systematicky a jasně, vztahuje se k aktivitě dítěte, které dostává za splnění konkrétního výkonu odměnu. Dítěti podáváme kvalitní informaci o hodnotě jeho výkonu. K hodnocení používáme předchozí výkony, abychom měli srovnání. Reagujeme na snahu, kterou dítě vynaložilo, to podporuje vnitřní motivaci. Soustředíme pozornost dítěte na podstatné aktivity ovlivňující jeho výkon.

Mezi neefektivní způsoby chování patří nesystematické a náhodné jednání, které je obecně pozitivní, je poskytováno automaticky a odměna je vydána za účast bez ohledu na snahu nebo výkon. Tento druh chování poskytuje obecné informace, k hodnocení používá srovnání s vrstevníky, chvála je udělována bez ohledu na výkon a úspěch je připisán samotným schopnostem nebo vnějším okolnostem. Neefektivní chování podporuje vnější motivaci, soustřeďuje pozornost na dospělého jako na sílu ovlivňující výkon a hodnotí v průběhu činností. (Mertin, 2011)

2.6 Shrnutí teoretické části

S termínem hodnot pracuji jako s danými pravidly a normami, podle kterých bychom se měli řídit a dodržovat je. Hodnoty tedy pojmám jako důležité aspekty při výchově dětí, na které je potřeba klást důraz, protože napomáhají rozvíjet osobnost a identitu dětí, usnadňují jejich integraci a dávají jim schopnost orientovat se ve světě.

Velmi důležité je, aby učitelky byly nositelkami správných hodnot, které dětem budou předávat, a ty je pak přijaly za své vlastní. Děti se s chováním druhých identifikují a napodobují ho. Proto je důležité, aby učitelky byly kladným vzorem. Vnitřní hodnoty učitelek se musí shodovat s těmi, které předávají, které prezentují navenek. Pokud chování učitelek bude špatné, pak takové chování děti přijmou a ovlivní je. Důležité je, aby chování učitelek bylo autentické s jejich emocemi, aby děti rozpoznaly podle hlasu a výrazu v obličeji, kdy se učitelka zlobí a kdy ne. Tím se učí, že je zapotřebí projevovat opravdové pocity. Úkolem učitelek je připravit děti na svět, ve kterém se dovedou orientovat, vycházet s lidmi a uznávat hodnoty, které jsou přínosné. Když děti naučíme přemýšlet o tom, jaké jsou jejich skutečné potřeby, později dovedou rozlišovat co je pro ně důležité a co ne. Budou schopné dát přednost věcem, které jim přinesou větší a dlou-

hodobější radost. Důležité je, aby si vytvářely své vlastní hodnoty, ale přijaly i ty, které převzaly od svých rodičů, příbuzných a učitelek. Nejspíš hned nedokážou posoudit, zda jsou všechny názory správné, ale v pozdějším věku se nad nimi mohou zamyslet a vzít si za své takové hodnoty, které pro ně samotné budou těmi pravými a hodnoty, s nimiž nesouhlasí, přehodnotit a případně nepřijmout.

Výše uvedené poznatky jsem použila při interpretaci získaných dat v rámci výzkumu, ten je popsán v následujících kapitolách.

Praktická část

3. Výzkum

V praktické části zjišťuji, jaké hodnoty učitelky preferují při výchovném působení na děti, jaké hodnoty považují ve své práci za klíčové a jak se promítají do činností, které s dětmi dělají. Odpověď hledám pomocí čtyř podotázek:

1. Jaké výchovné hodnoty jsou pro učitelky důležité v rámci socializace dětí?
2. Jak učitelky aplikují výchovné hodnoty v praxi?
3. Jak učitelky měří hodnotové postoje dětí a zda je vůbec měří?
4. Jak se hodnoty odráží v komunikaci mezi učitelkou a rodiči?

3.1 Charakteristika výzkumu

K získání odpovědí na mé otázky jsem zvolila kvalitativní a kvantitativní metodu sběru dat. Nejprve jsem udělala předvýzkum v písemné formě, který byl založen na dvou otevřených otázkách, které jsem dala dvaceti učitelkám mateřských škol. V rámci předvýzkumu jsem také provedla pozorování. Učitelky jsem navštívila v jejich mateřské škole, kde jsem pozorovala jejich výchovnou činnost s dětmi. Po vyhodnocení předvýzkumu jsem další učitelky oslovila ústně, seznámila je s mým výzkumným záměrem a požádala je, zda se zúčastní mého výzkumu. Ty, co s výzkumem souhlasily, braly svůj úkol zodpovědně a dotazovaly se, zda se mají na rozhovor připravit, aby znaly odpovědi na mé otázky. S jedenácti učitelkami, které souhlasily s výzkumem, jsem se osobně setkala a udělala s nimi rozhovor. Na konci rozhovoru měly učitelky seřadit seznam hodnot od nejdůležitějších po nejméně důležité. Rozhovory jsem přepsala, zpracovala a vyhodnotila. Výzkum probíhal od září roku 2012 do ledna roku 2013, byl časově velmi náročný. Podrobný postup výzkumu je popsán v následujících kapitolách.

Předmětem mého výzkumného vzorku byly učitelky ze státních mateřských škol a to především z Jihočeského a Středočeského kraje. Jednalo se o učitelky ve věku od 20 do 30 let, které mají dokončené bakalářské studium Učitelství pro MŠ nebo pokračují v navazujícím magisterském studiu oboru Předškolní pedagogika. Tato skupina byla složena ze samých žen. Výběr vzorku byl záměrný. Pro tento vzorek jsem se roz-

hodla proto, že učitelky s vysokoškolským titulem byly pro mě lépe dostupné. Studovala jsem s nimi vysokou školu, a proto jsem měla ulehčený přístup k učitelkám ochotným se výzkumu účastnit. Dalším důvodem bylo to, že výchovné hodnoty mají ze studia více uvědomované. Jednalo se tedy o účelový výběr, který je „(...) založen pouze na úsudku výzkumníka o tom, co by mělo být pozorováno a o tom, co je možné pozorovat.“ (Disman, 2000, s. 112)

3.2 Metody a průběh sběru dat

Jako první jsem provedla **předvýzkum**. Předvýzkum neboli pilotní studie je podle Dismana (2002) předběžný průzkum v malém měřítku. Realizovala jsem ho před hlavním výzkumem, abych ověřila, zda je proveditelný nebo jestli je zapotřebí plán výzkumu vylepšit. „Účelem pilotní studie bylo zjistit, zda bude výzkum v dané populaci vůbec možný.“ (Disman, 2002, s. 120) Cílem předvýzkumu bylo zjistit, jaké výchovné hodnoty učitelky považují za nejdůležitější, jakou roli hrají v jejich práci a do jakých činností se promítají. Odpovědi jsem získala pomocí dvou obecných otevřených otázek, které jsem položila dvaceti učitelkám. První otázka zněla: *Co si myslíte, že by si děti z mateřské školy měly odnést?*, druhá otázka byla typu: *Co Vám nejvíc pomáhá, aby ve třídě fungovalo vše, jak má?* V rámci předvýzkumu jsem využila i metody pozorování v mateřské škole. Sledovala jsem chování učitelek při výchovné práci a snažila se zachytit atmosféru třídy. Pozorování bylo jednorázové a nestrukturované.

Na základě získaných odpovědí z předvýzkumu, jsem vytvořila otázky k **polostrukturnému rozhovoru**, který jsem uskutečnila s jedenácti učitelkami mateřských škol s vysokoškolským titulem. Rozhovor se řadí do **kvalitativního výzkumu**, který je definován jako „*numerické šetření a interpretace sociální reality*“ (Disman, 2000, s. 285) Podle Hendla (2005) výhodou rozhovoru je, že můžeme sledovat chování respondenta, reagovat na momentální situaci, navrhopvat teorie a hledat souvislosti. Nevýhody spatřuje v tom, že výsledky mohou být ovlivněny výzkumníkem a to například špatně formulovanou otázkou nebo naše přítomnost může ovlivnit odpovědi zkoumaných osob. Další nevýhodou je, že se výsledek nedá zobecnit na širší populaci, ale pouze na sledovanou skupinu.

K získání informací jsem zvolila polostrukturovaný rozhovor. S učitelkami jsem se osobně setkala, některé jsem znala ze studia, proto setkání bylo příjemné pro obě strany, s jinými jsem se setkala poprvé, ale všechny mě přijaly srdečně. Pro vytvoření dobré atmosféry jsem si s učitelkami nejdřív povídala o tom, jak dlouho tuto práci dělají, kde pracují, jakou mají funkci, jak je velká jejich mateřská škola a zda má nějaká specifika. Po získání jejich důvěry a opadnutí ostychu jsem začala s rozhovorem. Učitelkám jsem kladla připravené otázky a zaznamenávala si jejich odpovědi. Tento typ rozhovoru mi umožnil v průběhu výzkumu měnit pořadí otázek, měnit formulaci slov, vynechat některé otázky a některé naopak přidat.

Zejména v kvalitativním výzkumu je důležité dodržovat a respektovat etická pravidla, kde je velké riziko, že zkoumaná osoba bude odhalena, resp. podle svých odpovědí identifikována. Jak uvádí Hendl (2005), respondenti mají být informovaní o průběhu a okolnostech výzkumu. Dále by jim neměly být zatajovány žádné informace, naopak by měly být co nejvíce informovány o okolnostech výzkumu. Důležité je zachovat soukromí a to nejenom tím, že zajistíme zkoumaným osobám anonymitu, ale i tím, že zabráníme tomu, aby ani ze souvislostí nebylo zřejmé, o koho se jedná.

Každého účastníka jsem se ptala, zda s rozhovorem souhlasí, a žádala ho, zda může rozhovor nahrávat na diktafon. Poté jsem každou učitelku ubezpečila o anonymitě našeho rozhovoru a slíbila, že nikde nezveřejním jméno ani celou nahrávku. Osoby, se kterými jsem rozhovor dělala, byly seznámeny s tím, proč tento výzkum provádím a co je jeho cílem. Zavázala jsem se, že budu chránit jejich soukromí.

Zajímaly mě otázky týkající se výchovných hodnot učitelek mateřských škol. Zjišťovala jsem, jaké výchovné hodnoty učitelky vědomě upřednostňují, tudíž o nich mohou mluvit. Nejprve jsem učitelkám položila otázku „*Co si myslíte, že by si děti z mateřské školy měly odnést?*“ Na základě jejich odpovědí k této otázce jsem se snažila rozebírat jimi vyvozená témata. Nápomocná mi byla **osnova rozhovoru**, která je k nahlédnutí v příloze č. 1. Připravené otázky se týkaly výchovných hodnot, které jsou pro učitelky důležité v rámci socializace dětí. Hledala jsem odpověď na otázku, jakým způsobem se hodnoty odrážejí v pravidlech třídy a jak se promítají do praxe. Zjišťovala jsem, jaká je spolupráce s rodiči a jaké hodnoty si děti přináší z rodiny. Dále jsem hledala odpověď na to, zda učitelky podporují u dětí zdravý životní styl a ochranu životního prostředí jako důležitých hodnot pro společnost. Jak učitelky měří hodnotové postoje

dětí, a zda je vůbec měří. Délka rozhovorů se pohybovala kolem třiceti minut a celou konverzaci jsem nahrávala na diktafon.

Po ukončení rozhovoru jsem se snažila hned ten den provést **analýzu dat**, abych zachytila i emoce učitelek. Udělala jsem podrobný rozbor ze získaných konverzací a hledala jsem mezi nimi souvislosti. Postupovala jsem podle Hendla a Švaříčka a to tak, že jsem získané rozhovory přepsala a rozdělila na jednotky. Jednotkám jsem přidělila kód v podobě jména nebo slovního spojení. „*Kód je (...) slovo nebo krátká fráze, která nějakým způsobem vystihuje určitý typ a odlišuje jej od ostatních.*“ (Švaříček, 2007, s. 212) Následně jsem provedla analytickou indukci, hledala jsem propojení mezi daty a výzkumnými otázkami. Analýza kvalitativního výzkumu „(...) je *systematické nenumerné organizování dat s cílem odhalit témata, pravidelnosti, kvality a vztahy.*“ (Švaříček, 2007, s. 207) Analýza kvalitativních dat je časově náročná a testování hypotéz je obtížné.

Metodu rozhovoru jsem zvolila z toho důvodu, že hodnoty jsou postojová záležitost a informace získané osobním setkáním, kdy s člověkem přímo mluvíme, mají hlubší význam a lze je lépe motivovat k odpovědím. Získání informací o vnitřních hodnotách učitelek vyžaduje hluboké zamyšlení a dostatek času.

Rozhovory jsem doplnila **písemným zadáním**, ve kterém jsem učitelkám předložila seznam hodnot, které měly seřadit od nejdůležitějšího po nejméně důležité, kdy hodnota 1 znamenala nejdůležitější a 9 nejméně důležité. Při vyhodnocení tohoto žebříčku hodnot jsem využila kvantitativní výzkum. Na základě získaných výsledků jsem vytvořila graf podle počtu bodů, které konkrétní hodnoty získaly od jednotlivých učitelek. Tento krok mi měl pomoci odhalit, jaká je hodnotová stupnice učitelek. Metoda řazení hodnot vychází ze sociologického pojetí, podle kterého jsou hodnoty hierarchicky řazeny. Cílem bylo zjistit, zda se hodnoty, které pedagogové v rámci polostrukturovaných rozhovorů identifikovaly jako ty, jež chtějí dětem předávat, shodují s jejich hodnotovými žebříčky.

Seznam hodnot jsem vytvořila podle knihy „Jak naučit děti hodnotám“ od Lindy a Richarda Eyrových (2007). Seznam obsahoval tyto hodnoty: 1. hodnoty bytí - tedy kdo jsme – kam patří hodnoty jako poctivost, odvaha, mírumilovnost, samostatnost, výkonnost, sebekázeň, střídmost, věrnost, zdrženlivost; 2. hodnoty dávání, mezi něž se

řadí oddanost, respekt, láska, nesobeckost, vlídnost a spravedlnost. Celý seznam hodnot je uveden v příloze č. 2. Celkem tak šlo o 15 hodnot.

V následující části uvedu data, které jsem získala z rozhovorů.

3.3 Identifikace klíčových hodnot

Identifikace klíčových hodnot ve výchovné práci učitelek je složitá. Samotný pojem hodnota není jednoznačně uchopitelný a definovatelný, pro každého termín hodnota znamená trochu něco jiného. Hodnotu jako takovou spíše vnímáme prostřednictvím norem a pravidel, které se promítají do našeho chování, ale jen málo kdy máme potřebu o hodnotách mluvit. I když jsou činnosti v mateřské škole prováděny s určitým záměrem, protože jsou hodnoty obsažené v RVP PV, je velmi obtížné charakterizovat, s jakými hodnotami jsou naše výchovné záměry spojené. Učitelky vymýšlí takové činnosti, které rozvíjejí hodnoty obsažené ve Školním vzdělávacím programu a které vycházejí z aktuální situace ve společnosti. Člověk během svého života uznává určité hodnoty, ale leckdy je nedokáže pojmenovat nebo se nevyskytla situace, která by to po něm vyžadovala.

Pro všechny učitelky, se kterými jsem rozhovor dělala, bylo obtížné o tomto tématu mluvit. Potřebovaly dostatek času, aby si mohly promyslet a ujasnit, jaké hodnoty jsou pro ně důležité a co vlastně za hodnoty ony samy považují. Učitelky měly zpočátku problémy s verbálním uchopením hodnot. Postupně však během rozhovoru zjišťovaly, že to, co děti učí, k čemu je vedou (vědomosti, dovednosti, návyky atd.), jsou vlastně skryté výchovné hodnoty.

Učitelky s delší praxí dovedly o hodnotách mluvit lépe a konkrétněji než učitelky, které jsou v praxi teprve krátce. Za výchovné můžeme považovat celkové působení učitelek na děti, veškeré činnosti, které s dětmi provádí a rozvíjejí je. Jedná se o hodnoty jak velmi obecné, které můžeme nazvat slušným chováním, tak i o hodnoty úplně konkrétní, mezi něž řadíme pozdrav, poděkování atd. Klíčové hodnoty jsem na základě odpovědí učitelek strukturovala do třech klíčových obsahových kategorií:

1. morální hodnoty (umět se chovat, být zdvořilý a slušný)
2. hodnoty spojené se sociálními vztahy (umět navazovat přátelství, umět se domluvit, vyjít s druhými, umět řešit konflikty)

3. hodnoty v podobě sociálních dovedností (hygienické návyky, základy stolování, dovednost v oblékání, v používání pomůcek při VV a TV)

3.3.1 Morální hodnoty

Za jednu z nejdůležitějších hodnot ve výchovné práci považují učitelky mateřských škol morální hodnoty. „*Myslím si, že přesně nevím co je to hodnota. Když mi někdo řekne hodnota, tak se mi vybaví morální hodnota, tak jak se ten člověk má chovat, aby se choval v té společnosti (...) to, co si člověk nese do života, tak aby se choval ke společnosti a k lidem vůči svému svědomí.*“ (učitelka K. praxe 1 rok) Morální hodnoty jsou podle učitelek klíčové pro zvnitřnění si správného chování dětí, které obsahuje dovednost pozdravit, poděkovat, slušně mluvit, neubližovat si, pomáhat si, neskákat do řeči, dovést se omluvit a odpustit. „*Když jdeme po vesnici, děti ví, že mají pozdravit, že je důležité se k dospělým chovat slušně, poprosit si o věc, poděkovat. Na nástěnce máme desatero pro rodiče, jak by k dětem měli přistupovat a i jak by se děti měly chovat.*“ (učitelka M. praxe 6 let)

Do této skupiny učitelky také řadí **prosociální chování**, které definovala jedna z učitelek takto: „*Když děti vidí, že támhle dítě brečí, aby si toho ostatní všimli, že se něco děje, a řešili to spolu jako kamarádi, nebo když se děti mezi sebou pohádají, tak je důležité se omluvit, vzájemně se pohladit, obejmout se a budeme kamarádi.*“ (učitelka Z. praxe 2 roky) Prosociálnost se vyznačuje nesobeckostí a srdečností. Těmito hodnotami se děti učí soucítu, empatii, toleranci a citlivosti. „*Děti jsou velice empatické, empatii se nemusí učit, je třeba ji rozvíjet a naučit se jak tomu druhému pomoci, když už s ním soucítím.*“ (učitelka H. praxe 4 roky) Ve smíšených třídách učitelky podporují prosociální chování tak, že starší děti pomáhají mladším při oblékání a svlékání, ukazují jim, kam se dávají boty při cvičení, jak si mýt ruce atd.

Už od útlého věku je dobré **zapojovat děti do různých činností a dávat jim úkoly** podle jejich možností, schopností a přiměřenosti k jejich věku. Děti mají „*práci*“ rády, protože se podílejí na něčem skutečném a užitečném, co je vede k nějakému výsledku. Také si tím zvyšují své sebevědomí. Čím více věcí necháme dělat děti samotné, čím více jim dáme důvěry a odpovědnosti, tím lépe se utváří jejich sebepojetí a sebevědomí. Učitelky učí děti uklízet si po sobě hračky, mívají to jako jedno z pravidel ve tří-

dě. Tím, že si děti po sobě uklízí, je vedeme k zodpovědnosti. (učitelka Š. praxe 5 let) „*Děti učíme, že si musí po sobě uklidit hračky, nebo když si kreslí, pastelky, když se svlékají na cvičení, oblečení musí mít na židličky a bačkůrky vedle ní, zapomínají na to a tak jim to musíme připomínat.*“

3.3.2 Hodnoty spojené se sociálními vztahy

Hodnota, kterou učitelky velmi zdůrazňovaly, byla hodnota přátelství. Ve většině školek zastávají pravidlo, že jsou všichni kamarádi. (učitelka V. praxe 2 roky) „*Vedu děti k tomu, že jsme kamarádi, máme se rádi a neubližujeme si.*“ K vytvoření dobrých vztahů ve třídě přispívají komunikační pravidla, která dětem stanoví, co smí a co ne. Stanovenými pravidly se děti učí zodpovědnosti. Pravidla, o kterých učitelky mluvily, jsem rozdělila na pravidla komunikační, mezi ně učitelky řadí schopnost umět se domluvit, neskákat si do řeči, poslouchat druhého, když mluví, a schopnost rozlišit komunikaci mezi dítětem a dospělým. „*V oblasti mezilidských vztahů máme zavedená komunikační pravidla neubližovat si, pomáhat si, neskákat si do řeči, nechat toho druhého mluvit, pak tam máme ještě něco, k těmhle pravidlům se obracím a pak to řešíme, to je důležité pro naši třídu.*“ (učitelka P. praxe 4 roky) Další kategorii tvoří pravidla týkající se vztahů, které děti vedou k partnerskému a respektujícímu přístupu k sobě navzájem a zahrnují tyto hodnoty: děti se nesmí bít a ubližovat si, měly by si vzájemně pomáhat a dělit se o hračky, neničit hru druhému, dohodnout se bez hádek, nežalovat a neubližovat, pomáhat si, nebrat nic, co jim nepatří, a nerušit kamaráda při hře. Další zmiňované pravidlo se vztahovalo k odpolednímu odpočinku, kdy je zapotřebí zachovat klid na lůžku (při spaní buď spinkám, nebo jsem potichu). Pravidlo, že ve třídě se nekřičí, uvedly dvě učitelky. Děti se učí kultivaci citových projevů tím, že přiměřeně podle situace projevují své emoce. Při hře se mohou hlasitě smát, ale při odpočinku je to nevhodné atd. (Mertin, Gillernová, 2010)

Učitelky se snaží maximálně podporovat spolupráci a vzájemnou pomoc mezi dětmi. Děti se tím učí hodnotám ohleduplnosti, vstřícnosti, laskavosti a zdvořilosti. Pravidla vymýšlejí učitelky společně s dětmi, kreslí je na papír a vyvěšují na nástěnku. Během dne si pravidla několikrát opakují, pokud se objeví situace, ze které vyplyne nové pravidlo, společně ho dokreslí k ostatním pravidlům. „*Pravidla si určujeme společně a povídáme si o nich, a když je děti poruší, tak se k nim neustále vracíme a připomínáme*

si je, pravidla typu nesmíme se mlátit, neběháme po třídě, neházíme s hračkami, snažím se, aby se uctívaly, respektovaly a byly na sebe hodné.“ (učitelka V. praxe 2 roky) Učitelka společně s dětmi tvoří komunitu, ve které se děti učí umět se prosadit, říct ne a postavit se davu, ale také prohrát, dokázat ustoupit a odpustit.

Učitelky při budování vztahů zdůrazňují hodnoty jako je respekt a rovnocennost. Respekt a úctu bychom měli mít ke všem, k rodičům, ke starším, k přírodě atd. Podle ŠVP učitelky učí multikulturní výchovu, kde děti učí rovnocennosti. *„Vedu děti k tomu, že jsme kamarádi, máme se rádi a neubližujeme si. Povídáme si o té kultuře, ke které dítě patří, děti tak poznají jiné zvyky, tradice, snažíme se ji dětem co nelépe přiblížit. Hrajeme si na tu kulturní společnost. Děti v raném věku ale tolik ještě rozdíly nevnímají, aspoň jsem se s tím ve třídě zatím nesetkala.*“ (učitelka Z. praxe 2 roky)

Ve všech skupinách, kde je více lidí pohromadě, může docházet ke konfliktům. Je tomu tak i v mateřských školách, kde je **řešení konfliktů** denní záležitostí. K rozporům dochází především mezi dětmi navzájem, ale i mezi dítětem a učitelkou. *„Neustále dochází ke konfliktům, mám pocit, že děti jsou orientované poslední dobou na sebe, jsou individuality, prosazují jen sami sebe, jsou agresivnější a ukřičenější.*“ (učitelka K. praxe 1 rok) Aby ke konfliktům docházelo co nejméně, učitelky kladou důraz na komunikaci jak jich samotných k dětem, tak i mezi dětmi, díky ní se konfliktům snaží předcházet. Maximálně podporují, aby se děti dovedly domluvit, uměly vyjádřit svůj názor, řešit problémy a artikulovaly svoje pocity. *„Aby spolu děti vycházely, snažím se, aby si většinu problémů, co mezi nimi vzniknou, řešily samy, teprve tehdy, když jim to nejde nebo když mám pocit, že jim to nepřísluší, že třeba něco provedly, kdy tam je třeba zasáhnout, snažím se najít kompromis mezi tím nechávat je to vyřešit samotný, ale zároveň někdy i zasahuju sama. Nejsem zastáncem toho, že si děti můžou dělat, co chtějí.*“ (učitelka R. praxe 3 roky)

Pokud dojde k nějakému konfliktu mezi dětmi, většina učitelek přeruší činnost a v komunitním kruhu si popovídají o tom, co se stalo. Pokud se jedná o nějakou závažnější věc, zasáhnou přímo. Poté následuje trest v podobě přirozeného následku. *„Konflikty se snažím objektivně posoudit, na jaké straně je vina a pak se je snažím dovést k tomu, aby na to přišly samy. Pokládám jim otázky, co se stalo, jak to bylo a myslíš, že to bylo správně? Pokud dítě brečí a není čas na tyhle otázky, zasahuju hned z vyšší vůle a ten, kdo něco proved, nastupuje trest v podobě něčeho, následek - musí se nejdřív*

omluvit, potom třeba když se poperou v bazéně, tak musí z bazénu pryč, tím myslím ten trest.“ (učitelka R. praxe 3 roky) Učitelky trvají na omluvě. To, že se děti dovedou omluvit a vcítit se do svého kamaráda, je učí empatii. Učitelky empatii u dětí vnímají odlišně. Některé se domnívají, že ji děti mají v sobě: *„Děti mají podle mě empatii v sobě, když je někomu smutno nebo se mu něco stane, přijdou kamaráda obejmout, pohladí ho.*“ (učitelka M. praxe 6 let) Jiná učitelka zase mluví o empatii u dětí takto: *„Převažuje jejich ego, jejich já, oni to udělají, protože ty chceš, protože je k tomu dove- deš. Já jim řeknu: ono ho bolí tam, kde si ho bouchnul, a oni se omluví, ale dělají to proto, že je k tomu doveš, ale samy by na to nepřišly, protože to soudí ze svého pohle- du.*“ (učitelka R. praxe 3 roky) Tím, že budeme děti učit, aby byly srdečné a nesobecké, učíme je hodnotám, jako je soucit, empatie, tolerance a citlivost.

3.3.3 Hodnoty v podobě sociálních dovedností

Učitelky se shodly, že většina dětí při vstupu do školky nezvládá základní dovednosti, mezi které patří samostatné oblékání, umět se sám a slušně najíst a hygienické návyky. Při těchto dovednostech se děti učí hodnotám jako je samostatnost a sebeobsluha.

Hygienické návyky

Děti se učí základním hygienickým návykům, jako je umět použít toalety, spláchnout, umýt si ruce, vyčistit si zuby před spaním, především nápodobou. Učitelka je pro děti vzor, proto by ona sama měla dodržovat správné hygienické návyky. Zde je prostor pro trénování prosociálního chování, kdy si zejména ve smíšených třídách děti mohou vzá- jemně pomáhat a ukazovat si, jak se to dělá. *„Myslím si, že je důležitý, aby dítě vstupova- valo do MŠ ve třech letech, aby vědělo co je záchod a jak se do záchoda čůrá. Hned v září jdu s těma dětma a ukazuju jim, jak to dělat, jak si mýdlem umýváme ruce, a je vidět, jak jsou děti zvyklé na něco jiného, některé nejsou zvyklé na mýdlo, některé neumí používat tekuté mýdlo, je to fakt zajímavé sledovat. Ukážu jim klučičí a holčičí záchody, že je důležité i soukromí na záchodě.*“ (učitelka Š. praxe 5 let) Je důležité vytvořit takové podmínky, aby se děti na toaletě cítily dobře, některé vyžadují větší intimitu, jiným společnost nevadí.

Základy stolování

Při základech stolování se děti učí, na jaké straně je vidlička a nůž. Učí se, jak se u jídla chovat, že nesmí křičet a odcházet od stolu, dokud nedojí. Děti mívají služby, kdy prostírají na stůl pro ostatní. Učitelky se setkávají s nevhodnými návyky při stravování. „*Při jídle nedodržují hygienický návyky, často používají ruce místo příboru, pijou z talíře.*“ (učitelka R. praxe 3 roky)

Drobné úkoly

Tím, že děti mají nějaké povinnosti, je učíme sebekázní. Sebekázeň je to, když se umíme motivovat k vyšším výkonům a ovládat se. (Eyrovi, 2009) V mateřské škole se děti podílejí na činnostech podle věku. Od tříletých až čtyřletých dětí učitelky vyžadují pomoc s úklidem hraček, drobečků ze stolu, čištění zubů, samostatné oblékání a svlékání, uklizení oblečení, utření po sobě rozlitého pití. Děti čtyřleté a pětileté zvládnou vše co tříleté a k tomu jim přidávají další úkoly jako pomoc s prostíráním a sklízením ze stolu, zalévání květin, krmení zvířátek. Od šestiletých a starších dětí můžeme vyžadovat stlaní postele, samostatné prostírání a úklid ze stolu, hygienu, zametání. (Severe, 2000, Laniado, 2002) Ve smíšených třídách se učitelky snaží zapojovat starší děti, aby pomáhaly mladším. „*Tím, že mám smíšenou třídu, tak ty starší děti pomáhají těm mladším s oblékáním, se samoobsluhou, takže v tom je ten prvotní impuls, že ty starší děti jdou automaticky, aniž bych jim to musela připomínat, i když se jim to musí připomínat, aby si uvědomovaly, že tím nepomáhají jen těm malým dětem, ale pomáhají i mně.*“ (učitelka M. praxe 6 let)

3.4 Předávání hodnot dětem

3.4.1 Role rodiny

Nejdůležitější roli při **předávání hodnot dětem** hraje podle všech dotazovaných učitelů rodina. Dvě učitelky považují rodinu spolu s MŠ za stejně důležitou, protože v ní děti tráví polovinu svého času. Jedna učitelka si myslí, že se děti učí morálním hodnotám hlavně z médií, protože rodiče nechávají děti často dívat na televizi. Tyto výsledky jsou potvrzovány i jinými výzkumy. Prudký (2004) prováděl řadu výzkumů, ze kterých vyplývá, že první místo v předávání hodnot mají rodiče. Na druhém místě jsou to samy

děti, které si tvoří svůj hodnotový žebříček. Třetí místo zaujímají koníčky a zájmy a daleko za těmito vlivy pro předávání hodnot je škola, přátelé a učitelé. V poslední řadě jsou to média.

Jak bylo řečeno, největší vliv na utváření hodnot u dětí má rodina. Proto je nesmírně důležitá spolupráce mateřské školy s rodiči. Z jedenácti učitelek pouze dvě popisují výbornou spolupráci s rodiči. Rodiče jim pomáhají při brigádách, mají zájem o to, co se ve školce děje. Na otázku, jak vnímají spolupráci s rodiči, jedna z nich odpověděla: *„Já ji vnímám jako perfektní, já mám rodiče, kteří spolupracují úplně maximálně i se účastní různých aktivit školky, a dokonce i plánují za mě Den dětí. Už čtvrtým rokem mám u jedné rodiny na zahradě Dětský den a ta maminka si to celé naplánuje, napeče a nic nechce proplácet.“* (učitelka M. praxe 6. let) Čtyři učitelky hodnotí spolupráci s rodiči jako špatnou. Vnímají to tak především kvůli nezájmu a nespolupráci rodičů. Učitelky píší na nástěnku v šatně aktuální informace: co si děti mají přinést, jaká akce se bude konat, informují rodiče o tom, co s dětmi dělaly a jaké básničky se učily. Učitelky mívají problém s rodiči, kteří nečtou nástěnky, na které se píší aktuální informace týkající se pomůcek, výletů nebo plateb. Jedna učitelka se k tomu vyjádřila takto: *„S rodiči nemám problém, ale co se týká spolupráce, někdy jsou opravdu nezodpovědní. Píšeme na nástěnky, říkáme a je to stejně k ničemu. Ať jde o to, že si děti mají něco donést, nebo zaplatit, najde se vždycky nějaký rodič, kterému je to jedno.“* (učitelka H. praxe 4 roky) Dalšíh pět učitelek popisuje spolupráci s rodiči z poloviny dobrou a z poloviny špatnou.

3.4.2 Způsoby předávání hodnot

Podle učitelek by se děti hodnotám měly učit co nejdříve - nejlépe od malinka, když dochází k prvnímu vymezování hranic, kdy dítě upozorňujeme na to, co smí a co ne. Mateřská škola konfrontuje hodnoty, které si děti přinesou z domova s těmi, kterými se řídí učitelky podle Rámcového vzdělávacího programu. Děti se podle učitelek učí hodnotám během celého dne **spontánně**, ale i cíleně při řízených činnostech, které vyplývají ze Školního vzdělávacího programu. Děti okoukávají vzory chování učitelek, které si zvnitřňují a přijímají za své. Jedna z učitelek se k tomu vyjádřila těmito slovy: *„Při všem, co učitelka dělá, by měla mít na paměti, že děti jsou vnímavé ke všemu, co řekne,*

udělá, ukáže, a že si to mohou osvojit. Proto by měla jít příkladem při každé činnosti.“ (učitelka V. praxe 2 roky) Děti si podle učitelek z rodiny nepřinášejí leckdy ani základní hodnoty. Většinou jsou tyto osvojené hodnoty buď špatné, nebo žádné. Děti jsou zvyklé, že si mohou dělat to, co chtějí, že mohou všechno a neznají hranice. „*Já mám pocit, že si děti z rodin často přinášejí takové hodnoty, že můžou všechno, že všechno mají dovolené, že oni jsou vedoucí složkou jejich rodiny a všechno se točí kolem nich. Já nevím, jak bych tu hodnotu pojmenovala a sjednotila, možná nějaká benevolence, asi.*“ (učitelka Š. praxe 5 let)

Cílené předávání hodnot uskutečňují učitelky především v komunikačním kruhu nebo při řízených činnostech. Některé učitelky zmiňovaly i pochvalu, čtení pohádek, hry a dramatizaci. V komunikačním kruhu si povídají buď o tom, co je dobré, co je špatné, co je hezké na chování a co bychom neměli druhým dělat atd., nebo si povídají přímo o konkrétním tématu, které je obsaženo ve Školním vzdělávacím programu, např. o zdravém životním stylu, o tom, jaké jsou zdravé a nezdravé potraviny, jak je důležité si mýt ovoce, dodržovat pitný režim, hýbat se. „*Snažíme se sportovat, cvičit, pobývat hodně venku, řešíme i co je zdravá a nezdravá potravina.*“ (učitelka H. praxe 4 roky) Dále mluví o tom, jak předcházet různým nemocem, o multikulturní výchově nebo o ochraně přírody, kdy se děti podílí na třídění odpadu. (učitelka Z. praxe 2 roky) „*Zase, nejlepší příklad je ten, jak se chová učitelka, dále příběh. Jdeme na vycházce, říkáme si, co do jaké popelnice patří, že neházíme papírky nikde kolem nás, neničíme nic, co vidíme, neubližujeme zvířátkům, nelámeme větve stromům. Snažím se dětem ukazovat krásu přírody, pokaždé když jsme venku, aby se jen dívaly, neničily nic, aby se mohl na tu krásu dívat i někdo jiný.*“

Některé školky se řídí podle programu Zdravá mateřská škola. Tento projekt probíhá pouze u jedné učitelky, se kterou jsem dělala rozhovor. Program má poskytnout ucelenou představu o výchovných cílech a zásadách podpory zdraví v MŠ. Hlavní cíle Zdravé MŠ jsou přispět k tvorbě podmínek pro tělesnou, duševní a společenskou pohodu dítěte a přispět k výchově zdravého životního stylu. V takto zaměřených mateřských školách se tento styl promítá do všech činností: do stravování, pobytu venku, třídění odpadu, divadla i do řízených činností. „*Nepromítá se to jen v řízené činnosti cíleně, ale je potřeba na to myslet permanentně a připomínat dětem ten okolní svět a nějakým způsobem to do toho promítat.*“ (učitelka R. praxe 3 roky)

Další činnosti, při kterých učitelky předávají hodnoty dětem, jsou hry, divadlo-dramatizace a pohádky. Dobrou možností, jak dětem ukázat správné hodnoty, je předcítání a vyprávění různých příběhů i pohádek. **Příběhy** jsou nejlepším způsobem, jak ovlivnit myšlení dítěte. „*Příběhy dokážou zvláště účinně ovlivnit způsob, jak naše děti uvažují a jak se chovají (...).*“ (Shapiro, 2004, s. 77) V mnoha klasických **pohádkách** je mravní výchova otevřeně či skrytě obsažena a děti dokážou dobře chápat její smysl, jsou-li od malička vedeny k přemýšlení o slyšeném. „*(...) četba rozšiřuje, prohlubuje a urychluje zrání vlastních zkušeností. Je jedním z účinných prostředků socializace lidské bytosti.*“ (Fišer, 1986, s. 91) Možností je také si pohádky a příběhy vymýšlet. Děti mají rády příběhy o svých vrstevnících, mohou se s nimi identifikovat a vžít se do jejich rolí, což je opět dobrou možností pro výchovu k mravním hodnotám. „*Zrovna teď jsem dělala s dětma takový motivační příběh, protože nám Ježíšek přinesl barbíny, (...) po nějaké době všechny barbíny měly utrhaný hlavy, ruce, panenky nahatý, zdemolovaný (...). Ráno jsem je sbalila do tašky, že je spravím a nechala jsem tam jednu oškubanou a s tou jsem zahrála motivační pohádku, že se jim tady nelíbilo, a že se odstěhovaly. (...) Až je spravím tak je tam chci vrátit a zahrát další motivaci, že se jim stýskalo, ale nelíbilo se jim jak s nima zacházely. Takže se je snažím vést k hodnotám materiálním, aby se chovaly přiměřeně k tomu co vlastní.*“ (učitelka M. praxe 6 let)

Role postav z pohádek a příběhů si můžeme s dětmi zahrát za použití forem tvořivé dramatiky. Děti velmi rády hrají různé scénky, i při volné hře často volí námětové hry „*na někoho*“. V těchto hrách lze dobře pozorovat, jak dokonale dokážou zopakovat postoje a chování postav z příběhů i z prožitých situací. **Divadlo** je tak vhodným způsobem, jak u dětí rozvíjet sebevědomí a napomáhá i k jejich integraci. Děti se učí novým rolím, společně tvoří a spontánně si pomáhají. (Cílková, 2010)

Dalším prostředkem k předávání hodnot jsou **hry**. Než si dítě vytvoří pocit vlastního „já“, hraje si vedle svých vrstevníků, kteří mu tvoří zrcadlový obraz. Dítě zkouší, jak zrcadlo reaguje, zda si hraje se stejnými hračkami, zda má něco, co mu může vzít. Po třetím roce se symbolická hra změní na hru námětovou, kdy si dítě hraje na něco nebo na někoho. Napodobuje lidi a jejich činnosti. Teprve kolem čtyř let si dítě začne hrát kooperativně. (Kotásková, 1987) Začne si uvědomovat své „já“ a hledá ohlas. Zjišťuje, že vše není tak, jak očekávalo jeho „já“, že „ty“ je jiné, hraje si s jinými hračkami, mluví jinak, reaguje jinak. V tomto věku se dítě aktivně zajímá o druhé a pokládá

spoustu otázek. Pravá přátelství však naváže až tehdy, dojde-li k uvědomování si „já“ a „ty“. Pozvolna se vyvíjí schopnost vcítit se a uvědomit si: to jsou moje pocity a ty máš jiné.

Děti se při společném používání hraček učí obhajovat své vlastnictví. Sdílejí a vyměňují si role, porovnávají se v pohybových hrách, učí se podělit a zároveň být obdarován a učí se vzájemné pomoci. Přibližně na začátku školní docházky se z „já“ a „ty“ stává „my“ a „vy“. Dětská přátelství se uskutečňují především při hře. Dítě ve hře uskutečňuje svoje představy a má možnost je přenést do vnějšího světa. (Prekopová, 1993) Pokud jsou vytvořeny tyto podmínky, mění se charakter hry a děti si uvědomují, že při hře je důležité dodržovat určitá pravidla, která musejí vzájemně respektovat. Kolem pátého roku, se děti pomocí svých vrstevníků učí sociálním rolím a zvnitřňují si sociální normy. *„Hra s pravidly je důležitým prostředkem socializace, úzce souvisí i s morálním vývojem.“* (Kotásková, 1987, s. 31)

3.5 Zjišťování a měření rozvoje hodnotových postojů

Některé učitelky se k této otázce vyjádřily, že hodnotové postoje dětí neměří, ani nesledují, jak se jejich přístup k určitým hodnotám mění nebo nemění. Některé učitelky tyto změny u dětí zaznamenávají a hodnotí i několikrát do roka. Kdokoli si během každého uplynulého roku u dítěte všimne, že se změnilo jeho chování, že se osamostatnilo a zvládá spoustu věcí samo, že má mnohem více vědomostí, dovede lépe vycházet s dospělým a s ostatními dětmi. Učitelky během roku provádí průběžné hodnocení dětí, ale neuvědomují si, že tím zaznamenávají hodnotové postoje dětí. Učitelka se k tomu vyjádřila slovy: *„Nic takového nedělám, na něco takovýho bych řekla, nemá nikdo čas, ani pořadně zhodnotit to v evaluaci. Udělala bych si možná výzkum ve školce, ve formě kruhu a kladla bych otázky dětem, z nich bych udělala závěr a vyhodnotila to. Nebo formou záznamového archu, že bych si průběžně dělala diagnostiku, podle toho jaké děti hodnoty upřednostňují, kamarádské vztahy, vztah ke svému zdraví, vztah k rodině a podobně.“* (učitelka L. praxe 5 let)

Jiná učitelka hodnocení výchovných hodnot popisovala slovy: *„Hodnotím dvakrát do roka, všechny děti hodnotíme podle takové tabulky, například hygiena, správné vyjadřování, samoobsluha, lateralita, samostatnost, začleňování do kolektivu, rozumové*

schopnosti, komunikace, dovednosti a tak, máme tam několik bodů, na které se zaměřujeme a zaznamenáváme pokroky dětí.“ (učitelka H. praxe 4 roky) Dvě učitelky mi poskytly jejich evaluační listy, které jsou k nahlédnutí v příloze č. 4. Hodnocení učitelky provádí v rámci evaluace, ne aby posoudily a srovnaly dítě s „*normou*“, ale z toho důvodu, aby zmapovaly, co dítěti je, v čem je úspěšné, popř. odhalily jeho nadání, ale především aby zjistily, co činí dítěti problémy, v čem jsou jeho nedostatky. Z toho se poté vyvodí důsledky a hledají se vhodné metody a postupy pro rozvoj konkrétního dítěte. Takové hodnocení musí vycházet ze znalosti vývojového stupně dítěte a podle toho se hodnotí pokrok dítěte. Když se objeví nějaké nedostatky, učitelky vedou o vývoji dítěte záznamy způsobem, který si samy zvolí. Mezi používané metody hodnocení a evaluace se řadí: pozorování, opakované pozorování, rozhovor s dítětem, konzultace s rodiči, konzultace s odborníky, spolupráce s Pedagogicko-psychologickou poradnou, rozbor herních aktivit, rozbor jazykových projevů – logopedická diagnostika, analýza prací – výtvorů dětí, rozbor osobní dokumentace, anamnézy (rodinná i osobní), sociometrické metody – rozbor chování a jednání ve skupině, vztahy, postavení dítěte ve skupině apod., analýza vlastní pedagogické aktivity a analýza spolupráce s kolektivem, tato analýza z celého školního roku slouží jako podklad pro další práci s dítětem.¹¹

3.6 Odraz hodnot v komunikaci mezi učitelkou a rodiči

Kontakt s rodiči je v mateřské škole samozřejmostí. Učitelky se s rodiči setkávají téměř denně. Někteří rodiče mají o dění ve škole větší zájem, jiní se mu raději vyhýbají. Rodiče, sourozenci nebo prarodiče ráno odvedou své děti do mateřské školy a odpoledne nebo v poledne si je opět převezmou. Zde dochází ke kontaktu mezi učitelkou a tím, kdo si dítě vyzvedává. Pokud dojde během dne k nějakému výchovnému problému, který je třeba s rodiči probrat, rozhovor se uskuteční při předávání dětí, nebo pokud učitelka nebo rodič nemá čas, domluví si individuální schůzku. Další způsob komunikace může probíhat pomocí sociálních sítí např. přes Facebook. Některé učitelky mají velice kladný vztah s rodiči a poskytují jim dokonce své soukromé telefonní číslo, na které jim mohou volat, kdykoliv se potřebují na něco zeptat. Jiné učitelky si od rodičů drží odstup a o bližší spolupráci nestojí. „*Vycházet dobře s rodiči je hrozně důležité, hlavně kvůli*

¹¹ <http://clanky.rvp.cz/clanek/o/p/184/EVALUACE-V-MATERSKE-SKOLE.html/> [cit. 11. 5. 2013]

dětem, protože ty vidí, jak se spolu baví, jaký mají tón hlasu, jaké prožívají emoce, jestli na sebe křičí nebo se smějou, jestli jsou rádi, že vidí nebo ne.“ (učitelka B. praxe 3 roky)

Spolupráce s rodiči je zahrnuta i v RVP PV v podobě záměrů. RVP PV se zaměřuje na adaptační program, umožňuje tak dětem pozvolný vstup do nového prostředí mateřské školy. Usiluje o partnerskou spolupráci mezi rodiči a školou, která staví na vzájemné důvěře a snaží se zajistit dostatečnou informovanost o dění v mateřské škole. Hledá nové formy spolupráce a umožňuje rodičům účastnit se na tvorbě programu školy. Rodiče mají možnost pravidelně v určený den nahlédnout do prostředí MŠ. Mohou si pohrát se svými dětmi, popovídat si s učitelkou, získat základní informace o průběhu dne a seznámit se s ŠVP. Rodiče mají prostor pro vyjádření svých názorů, námětů či připomínek. Nabízí se jim možnost individuální konzultace o dětech a jejich pokrocích. Většina mateřských škol se podílí na tvorbě doplňkových programů pro celou rodinu, kde se snaží o stmelení rodiny, vztahů mezi rodiči a pedagogy i samotných dětí. MŠ se snaží zapojovat rodiče do různých projektů, které pořádají. Jedná se například o akce Den Země, Lampionový průvod, Den matek, Velikonoce, Vánoční besídka atd. „*Rodiče se rádi účastní programů, které pro ně chystáme, často opékáme na zahradě burty a rodiče si na to zvykli. Tak se to stalo takovou naší tradicí, tam děti vidí, jak to mezi všemi funguje, jaké mají vztahy.*“ (učitelka E. praxe 2 roky)

Rodiče mají zájem o to, aby školka nabízela zájmové kroužky pro děti v době, kdy jsou v práci. Nemusí řešit přesun dítěte do kroužku, protože se o to postarají učitelky.

2. Zájmové kroužky pro děti

Každá mateřská škola nabízí nepřebernou škálu zájmových kroužků pro děti. Snaží se o co nejpestřejší nabídku pro volnočasové aktivity. Kroužky nabízejí jak samotné učitelky, tak i lektoři, kteří do školky dochází. Nabídka činností si nese jak svá pozitiva, tak i negativa. Rodiče v dnešní době bývají pracovně vytížení a nemají čas trávit ho se svými dětmi. Tuto funkci leckdy zastává právě školka. Je to místo, kde děti tráví minimálně půl dne, a není výjimkou, že jsou v této vzdělávací instituci téměř celý den, zvláště pokud rodiče využívají nabízených kroužků. Jedna učitelka se k tomu vyjádřila takto. „*Vnímám to tak, že hodně supluje maminku, a ty maminky na to hodně spoléhají, že tam*

děti odkládají na bezpočet hodin (...). Stejně se na ty maminky musím usmívat, protože tam jsem pro ně, a být příjemná, ale v jádru si prostě kolikrát myslím, proč si děti pořizovaly, když jsou ve školce víc než doma (...). Málokterý rodič má čas na to, aby s tou školkou nějakým způsobem spolupracoval, a stejně tak já je vnímám na druhou stranu jako uchvátané rodiče, které nemají zájem.“ (učitelka R. praxe 3 roky)

Školky nabízejí například hru na flétnu, malování, různé pohybové kroužky, angličtinu, logohrátky, plavání atd. Záměrem těchto programů je zabezpečit vzdělávací nabídku pro ty, kteří disponují hlubšími schopnostmi či dovednostmi k určitým činnostem. Základem je maximálně respektovat potřeby dětí a jejich zájem o nabízenou činnost. Výjimkou nejsou ani celodenní sportovní akce, exkurze, výlety, lyžařské kurzy, olympiády nebo karnevaly.

3.7 Hodnotový žebříček učitelek

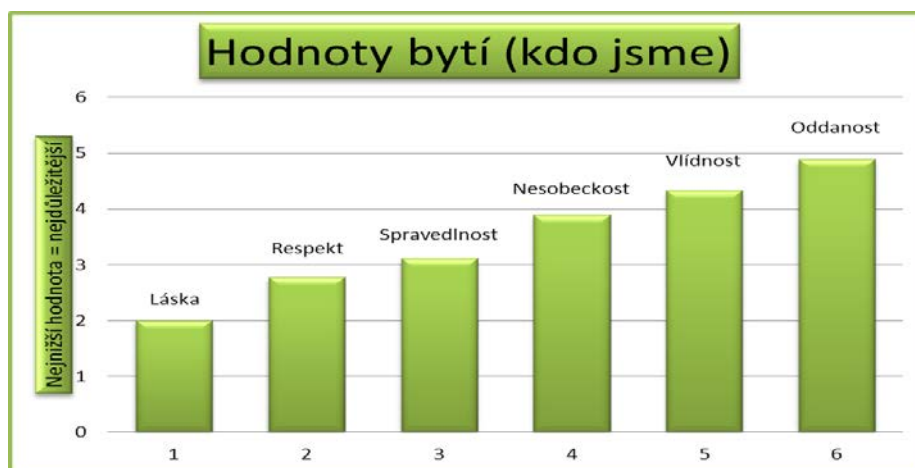
Učitelkám byl předložen seznam hodnot, které byly rozděleny na dvě kategorie:

1. hodnoty dávání: věrnost, odvaha, výkonnost, poctivost, zdrženlivost, samostatnost, mírumilovnost, střídmost, sebekázeň
2. hodnoty bytí - kdo jsme: oddanost, láska, respekt, nesobeckost, spravedlnost, vlídnost

Seznamy hodnot vychází z knihy „*Jak naučit děti hodnotám*“ od Lindy a Rycharda Eyrových (2007). Učitelky měly seřadit hodnoty od nejdůležitějšího po nejméně důležité. Tento postup mi měl pomoci odhalit, jaké jsou vnitřní hodnoty učitelek. Výsledky jsem zpracovala do grafů, které jsou uvedeny níže.

Na tomto grafu můžeme vidět seznam hodnot dávání, kde první příčku obsadila hodnota poctivost. Ta je učitelkami považována za nejdůležitější ze seznamu. Tuto hodnotu následují hodnoty samostatnost, mírumilovnost, sebekázeň, věrnost, odvaha, střídmost a poslední příčku zaujímá zdrženlivost, která představuje nejméně důležitou hodnotu z pohledu učitelek mateřských škol.

Tento graf znázorňuje hodnoty bytí. Učitelky na první místo řadí lásku, dále respekt a spravedlnost. Méně důležité hodnoty pro učitelky představují nesobeckost, vlídnost a odvaha.

Seznam hodnot jsem po učitelkách chtěla seřadit od nejdůležitějšího po nejméně důležité, kdy hodnota 1 znamenala nejdůležitější a 9 nejméně důležité. Chybu jsem si uvědomila při zpracování grafů, kdy mi nejdůležitější hodnota vyšla jako ta s nejnižším počtem bodů a naopak nejméně důležitá hodnota měla bodů nejvíce. Na tuto chybu upozorňuji z toho důvodu, že v případě dalšího výzkumu, je nutné si dát pozor na pořadí číslování, aby nám graf vyšel správně.

3.8 Shrnutí praktické části

V této části bych ráda shrnula své poznatky z výzkumu, který jsem přiblížila v praktické části s ohledem na teoretická východiska. **Jaké výchovné hodnoty jsou pro učitelky důležité v rámci socializace dětí?** Mateřská škola je vnímána jako místo, kde se děti mají učit navazovat vztahy s ostatními dětmi, proto má hodnota přátelství velkou váhu.

Z pohledu učitelek je nejdůležitější učit děti správnému chování, které zahrnuje úkony jako umět pozdravit, poděkovat, slušně mluvit, adekvátně projevovat své emoce, navazovat přátelství a dokázat vyjít s lidmi. Správné chování zahrnuje i sociální dovednosti, mezi které můžeme zařadit hygienické návyky, sebeobsluhu při oblékání, jídle a základy stolování.

Učitelky spatřují důležité výchovné hodnoty v samostatnosti a sebeobsluze, kterým se děti učí během celého dne. Snaží se děti naučit, aby spolu vycházely a to bez ohledu na pohlaví, věk, barvu pleti, národnost. Učitelky učí děti hodnotám, jako je rovnocennost a respekt k druhému. Tyto hodnoty učitelky předávají dětem správnou komunikací, která je klíčem k utváření si postojů. Učitelky podporují, aby děti dokázaly vyjádřit svůj názor. Na základě budování vztahů s ostatními si děti vytváří svoji identitu a přebírají zodpovědnost za své chování. Zodpovědnost je další hodnota, kterou učitelky považují za klíčovou.

Jak učitelky aplikují výchovné hodnoty v praxi? K předávání hodnot podle učitelek dochází především spontánně a to nápodobou, kdy je učitelka pro děti vzorem, na jehož základě si dítě vytváří své hodnotové postoje. Modely toho, jak se učitelka k dětem chová, jak řeší konflikty, jak se dovede domluvit s kolegyněmi nebo dětmi, si děti vrývají do paměti a porovnávají je se vzory chování z domova. Na tomto základě si pak vytváří své postoje ke světu. Učitelky mají mnoho příležitostí, jak v dětech budovat morální hodnoty. Vybízí starší děti, aby pomáhaly mladším při oblékání a svlékání, venku zdraví rodiče, známé a příbuzné, připomínají jim, aby nezapomněly poděkovat a podělit se, třídí odpad. Učitelky hodnoty předávají i cíleně při řízených činnostech, které vychází ze Školního vzdělávacího programu. Témata, která podporují hodnotové postoje, se podle učitelek týkají zdravého životního stylu, do kterého zařazují zdravé potraviny, pitný režim, vaření a pečení s dětmi a pobyt venku. Dále sem řadí i ochranu životního prostředí, kdy se učitelky snaží děti zapojovat do třídění odpadu. Dalším důležitým tématem je multikulturní výchova. Jejím prostřednictvím se děti seznamují s jinými kulturami, národnostmi, zvyky a tradicemi.

Učitelky do záměrného učení hodnot zařazují čtení pohádek a vyprávění příběhů. V mnoha klasických pohádkách je mravní výchova otevřeně či skrytě obsažena a děti dokážou dobře chápat její smysl. Děti mají rády, když si pohádky a příběhy učitelky vymýšlí. A rády poslouchají příběhy o svých vrstevnících, protože se mohou s nimi

identifikovat a vžít se do jejich rolí, což je opět dobrou možností pro výchovu k mravním hodnotám. Řadu postav z pohádek a příběhů si můžeme s dětmi zahrát. Dramatizace nebo divadlo je další způsob jak děti učit hodnotám.

Jak učitelky měří hodnotové postoje dětí a zda je vůbec měří? Učitelka hodnotové postoje dětí měří v rámci evaluace, kdy hodnotí jednotlivé děti. Učitelky tím, že jsou s dětmi denně a mohou je pozorovat při běžných a každodenních činnostech, mají možnost sledovat jejich pokroky nebo nedostatky. Poté podle individuálního posouzení s jednotlivci pracovat a vhodně je stimulovat. Zaměřují se na jejich řečové dovednosti, výtvarný a pohybový projev, a na to, zda nejsou pozadu oproti jiným dětem, nebo naopak jestli nejsou výjimečně nadané. Učitelky pozorují děti, zda se neliší od ostatních něčím, co by je omezovalo v jejich zařazení se do společnosti. Pokud učitelky vypozerují, že není s dítětem něco v pořádku, upozorní na to rodiče a mohou jim doporučit, aby s dítětem navštívili buď logopedickou, nebo pedagogicko-psychologickou poradnu. Poté záleží pouze na rodičích, jak se rozhodnou, a zda poradnu navštíví nebo ne. Učitelky si o dětech vedou písemné záznamy, podle kterých mohou vypozerovat, jak se děti vyvíjí, jak se posunuly dál v činnostech, které jim nešly, nebo jak se zlepšují v tom, v čem jsou dobré.

V předškolním zařízení děti dělají velké skoky ve svém vývoji, proto je vždy důležité rozpoznat, jestli se jedná o momentální stav dítěte nebo je to dlouhodobější problém, který je zapotřebí řešit. Některé děti jsou ve školce tři až čtyři roky, u nich jsou pak vidět pokroky, které udělaly během let při pobytu v mateřské škole ve spolupráci s rodiči. Tyto pokroky nutně nemusí souviset s hodnotovými postoji dětí, ale to nemění nic na tom, že jsou někde v jejich podvědomí a v tu správnou chvíli se projeví v jejich hodnotových postojích. Možná se postoje ke světu, které učitelky v dětech po ty roky budovaly, projeví, až děti budou procházet pubertou.

Hodnoty odrážející se v komunikaci mezi učitelkou a rodiči. Učitelky se shodly na tom, že primární úlohu při předávání hodnot mají rodiče, ale protože děti v předškolní instituci tráví hodně času, je důležité upevňovat správné hodnoty především i v mateřské škole. Proto učitelka musí jít dobrým příkladem a být dětem vzorem při všech činnostech, zejména při komunikaci s rodiči. To, jaký vztah mají rodiče k učitelce, má velký význam, protože děti se k učitelce chovají stejně jako oni.

Vyhodnocení žebříčku hodnot respondentů nám ukázal, že učitelky za nejdůležitější hodnoty dávání, tedy ty, co dáváme druhým, považují poctivost, samostatnost a mírumilovnost. K hodnotám bytí, které utváří naši osobnost, na první tři místa učitelky umístily lásku, respekt a spravedlnost.

Pokud by tento výzkum byl proveden učitelkami jiné věkové skupiny nebo učitelkami se střední školou, výsledky by se od těchto mohly lišit. Zajímavé by bylo jejich porovnání. Mohlo by se zjistit, jaký vliv má na učitelky studium vysoké školy, jak modeluje hodnotové postoje učitelek ve výchovné práci a jak vzdělání ovlivňuje jejich myšlení týkající se hodnot.

Závěr

Ve své práci sleduji předškolní zařízení jako instituci, kde dochází k předávání výchovných hodnot. Hodnoty jsou zkoumány různými vědními obory, avšak mým zájmem bylo probádat hodnoty především z pedagogického hlediska. Práci jsem strukturovala do dvou hlavních částí: na část teoretickou, která se skládá ze dvou hlavních kapitol, a část praktickou. Pro získání odpovědí na mé otázky jsem v praktické části provedla výzkum mezi učitelkami mateřských škol. Pro sběr dat jsem využila kvalitativní a kvantitativní metody. Hlavní metodou pro tuto studii se stal polostrukturovaný rozhovor.

Na hodnoty se dívám jako na determinanty výchovy. Stanovit dětem hranice je zapotřebí hned jak se začnou zapojovat do společenského života. Ze začátku je sice nebudou úplně chápat, ale čím dříve je k tomu budeme vést, tím dříve si je osvojí. Děti bychom měly učit rozlišovat mezi tím, co je správné a co je naopak špatné, aby věděly, co smí, a co ne. K tomu nám pomohou pravidla, která stanoví pevné hranice a napomohou korigovat chování dětí. Pravidla dětem umožní cítit se ve třídě bezpečně a jistě. Stanovit tyto mezníky je především úkolem rodiny. Pokud si děti tato pravidla, hranice a základy slušného chování nepřinesou z domova, přebírá tento nelehký úkol mateřská škola. Učitelky se snaží hodnoty dětí regulovat a vyrovnat je mezi všemi dětmi.

Důležité je, aby si děti pravidla a správné vzorce chování zvnitřňovaly. Učitelky vždy musí brát v potaz, že děti prochází různými vývojovými stádii a pro určitý věk dítěte je typické specifické chování. Děti se ve školce učí sociálním normám, tedy pravidlům, která jsou charakteristická pro určitou společnost, skupinu nebo třídu. Učí se jak se chovat v kině, divadle, lese atd., jaké chování se pro danou společnost a místo hodí a jaké je naopak nevhodné. Během socializace dochází k rozvoji sociální reaktivity, dítě poznává jiné vztahy než ty, které znalo z rodiny. Učí se navazovat přátelství, vyjít s druhými, ale také řešit konflikty, ke kterým ve školce dochází nepřetržitě. Učitelky se konflikty snaží řešit objektivně a napomáhají jim k tomu stanovená pravidla, na které se mohou odkazovat. Chování učitelek je postavené na demokratickém přístupu, který podporuje partnerský a rovnocenný vztah k dětem.

Učitelky děti hodnotám učí především spontánně - a to během celého dne. Proto je důležité, aby se učitelka prezentovala jako správný vzor pro děti. K předávání hodnot v MŠ dochází i záměrně, podle témat ze ŠVP. Učitelky tato témata zařazují do všech

aktivit, her, příběhů atd. V rámci evaluace učitelky hodnotí hodnotové postoje dětí. Zjišťují jejich pokroky v komunikaci, dovednostech a vědomostech.

Mezi nejdůležitější hodnoty učitelky řadí morální hodnoty (např. umět se chovat, být zdvořilý a slušný), hodnoty spojené se sociálními vztahy (např. umět navazovat přátelství, umět se domluvit, vyjít s druhými, umět řešit konflikty) a hodnoty v podobě sociálních dovedností (např. hygienické návyky, základy stolování, dovednost v oblékání, samostatnost, sebeobsluha). Dále za nejdůležitější osobní hodnoty učitelky na první tři místa řadí lásku, respekt a spravedlnost. Mezi hodnoty, které předáváme druhým, řadí jako nejdůležitější poctivost, samostatnost a mírumilovnost.

Pokud by tento výzkum byl proveden s jinou věkovou skupinou nebo učitelkami se střední školou, výsledky by se od těchto mohly lišit. Zajímavé by bylo jejich porovnání. Mohlo by se zjistit, jaký vliv má na učitelky studium vysoké školy, jak modeluje hodnotové postoje učitelek ve výchovné práci a jak vzdělání ovlivňuje jejich myšlení týkající se hodnot.

Seznam pramenů a použité literatury

Monografie:

BERNE, Patricia H. a Louis M. SAVARY. Jak nevychovat dítě s pocitem méněcennosti: [jak neohrožovat sebevědomí dítěte, budování vztahu s dítětem, podpora svobodného rozhodování, jak dítě učit zacházet s emocemi]. 1.vyd. Praha: Portál, 1998, 132 s. ISBN 80-7178-192-4.

CAIATIOVÁ, Maria, Světlana DELAČOVÁ a Angelika MÜLLEROVÁ. Volná hra: zkušenosti a náměty. 1.vyd. Praha: Portál, 1994, 106 s. ISBN 80-7178-011-1.

CAMPBELL, Ross. Potřebuji tvou lásku. 1.vyd. Praha: Návrat, 1992, 124 s. ISBN 80-85495-11-2.

CÍLKOVÁ, Eva. Hrajeme pohádky z celého světa. 1.vyd. Praha: Portál, 2010, 159 s. ISBN 978-80-7367-695-7.

ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ. Psychologie pro učitele. 2.vyd. Praha: Portál, 2007, 655 s. ISBN 978-80-7367-273-7.

ČERMÁKOVÁ, Jarmila H. Ty + Já = kamarádi: hry, básničky, pohádky a teorie podporující multikulturní výchovu. 1.vyd. Praha: Institut sociálních vztahů, 2000, 152 s. ISBN 80-85866-76-5.

DISMAN, Miroslav. Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele. 3. vyd. Praha: Karolinum, 2000, 374 s. ISBN 80-246-0139-7.

DOROTÍKOVÁ, Soňa. Etika: příspěvek k etice jednání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2005, 101 s. ISBN 80-7290-238-5.

DOROTÍKOVÁ, Soňa. Filosofie hodnot: problémy lidské existence, poznání a hodnocení. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 1998, 162 s. ISBN 80-86039-79-x.

EYRE, Linda a Richard M EYRE. Jak naučit děti hodnotám. 2.vyd. Praha: Portál, 2007, 160 s. ISBN 978-80-7367-275-1.

FIŠER, Jan. Od okouzlení k odpovědnému rodičovství. 2.vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, 123 s.

GARDOŠOVÁ, Juliana a Lenka DUJKOVÁ. Vzdělávací program Začít spolu: metodický průvodce pro předškolní vzdělávání. 1.vyd. Praha: Portál, 2003, 159 s. ISBN 80-7178-815-5.

HAVLÍNOVÁ, Miluše. Zdravá mateřská škola: [modelový projekt pro podporu zdraví v mateřských školách ČR]. 1.vyd. Praha: Portál, 1995, 141 s. ISBN 80-7178-048-0.

HEIDBRINK, Horst. Psychologie morálního vývoje. 1.vyd. Praha: Portál, 1997, 173 s. ISBN 80-7178-154-1.

HEJLOVÁ, Helena. Práva dítěte ve vzdělávání - výzva pro učitele. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2010, 163 s. ISBN 978-80-7290-468-6.

HELUS, Zdeněk a Vladimír HRABAL. Sociální psychologie pro učitele: základní pojmy a pedagogické aplikace. 1.vyd. Praha: Univerzita Karlova, 1984, 153 s.

HELUS, Zdeněk. Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče. 1.vyd. Praha: Portál, 2004, 228 s. ISBN 80-7178-888-0.

HELUS, Zdeněk. Psychologické problémy socializace osobnosti. 2.vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976, 231 s.

HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace. 3. vyd. Praha: Portál, 2012, 407 s. ISBN 978-80-262-0219-6.

HNÁTEK, Jaroslav. Výživa a stravování dětí předškolního věku. 2.vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977, 200 s., [280] s. tab.

HODQKONSON, Tom. Líný rodič. 1.vyd. Brno: Jota, 2009, 246 s. ISBN: 978-80-7217-665-6.

HOLEČEK, V. Aplikovaná psychologie pro učitele 1. Plzeň: Západočeská univerzita, 2002. 74 s.

JANKOVSKÝ, Jiří. Etika pro pomáhající profese. 1.vyd. Praha: Triton, 2003, 223 s. ISBN 80-7254-329-6.

KOPŘIVA, Pavel. Respektovat a být respektován. 3.vyd. Kroměříž: Spirála, 2008, 286 s. ISBN 978-80-904030-0-0.

KOTÁSKOVÁ, Jarmila. Socializace a morální vývoj dítěte. 1.vyd. Praha: Academia, 1987, 140 s.

KOUKOLÍK, František. Proč se Dostojevskij mýlil?: o vědomí, empatii, altruismu, lásce, zlu a religiozitě. 1.vyd. Praha: Galén, 2007, 216 s. ISBN 978-80-7262-482-9.

LANIADO, Nessia. Děti a peníze. 1.vyd. Praha: Portál, 2002, 118 s. ISBN 80-7178-671-3.

MATĚJČEK, Zdeněk. Co, kdy a jak ve výchově dětí. 5.vyd. Praha: Portál, 2012, 143 s. ISBN 978-80-262-0202-8.

MAREŠ, Jiří, Eliška WALTEROVÁ a Jan PRŮCHA. Pedagogický slovník. 3. rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2001, 322 s. ISBN 80-7178-579-2.

MERTIN, Václav a Iona GILLERNOVÁ. Psychologie pro učitelky mateřské školy. 2.vyd. rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2010, 247 s. ISBN 978-80-7367-627-8.

MERTIN, Václav. Výchovné maličkosti: průvodce výchovou dítěte do 12 let. 1.vyd. Praha: Portál, 2011, 212 s. ISBN 978-80-7367-857-9.

NAKONEČNÝ, Milan. Motivace lidského chování. 1.vyd. Praha: Academia, 1996, 270 s. ISBN 80-200-0592-7.

OPRAVILOVÁ, Eva., KROPÁČKOVÁ, Jana. Studijní texty k předškolní pedagogice s úvodem do pedagogiky. 1.vyd. Univerzita Karlova v Praze-pedagogická fakulta, Praha: 2005, ISBN 80-7290-251-2.

PATOČKA, Jan. Filosofie výchovy. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 1997, 65 s.

PIAGET, Jean a Bärbel INHELDER. Psychologie dítěte. Vyd. 5., v nakl. Portál 4. Praha: Portál, 2007, 143 s. ISBN 978-80-7367-263-8.

PLOS, Jiří a Josef VAVROUŠEK. Lidské hodnoty a společnost v pohybu. Praha: Kruh nezávislé inteligence, 1994, 97 s.

PREKOPOVÁ, Jiřina. Malý tyran: co vlastně děti potřebují. 1.vyd. Praha: Portál, 1993, 156 s. ISBN 80-85282-56-9.

PRUDKÝ, Libor a kol. 2009b. Studie o hodnotách. Praha: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o.

PRUDKÝ, Libor. Inventura hodnot: výsledky sociologických výzkumů hodnot ve společnosti České republiky. 1.vyd. Praha: Academia, 2009, 341 s. ISBN 978-80-200-1751-2.

PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. Pedagogický slovník. 6., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2009, 395 s. ISBN 978-80-7367-647-6.

PRŮCHA, Jan. Multikulturní výchova: příručka (nejen) pro učitele. 2., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Triton, 2011, 167 s. ISBN 978-80-7387-502-2.

REICHEL, Jiří. Kapitoly systematické sociologie. 2.vyd., přeprac. a dopl., v Grada Publishing 1. Praha: Grada, 2008, 239 s. ISBN 978-80-247-2594-9.

ROSENZWEIG, Milan. K některým teoretickým otázkám ideové a mravní výchovy. 1.vyd. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 1967, 125 s.

ŘEZNÍČEK, Jan. Didaktika a učitelská etika v praxi. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2004, 26 s. ISBN 80-7290-149-4.

SEVERE, Sal. Co dělat, aby se vaše děti správně chovaly. Praha: Portál, s., r., o., 2000, 200 s. ISBN 80-77178-368-4.

SHAPIRO, Lawrence E. Emoční inteligence dítěte a její rozvoj. 2.vyd. Praha: Portál, 2004, 267 s. ISBN 80-7178-964-x.

SCHWEIZEROVÁ, Christel a Jirina PREKOPOVÁ. Děti jsou hosté, kteří hledají cestu. 1.vyd. Praha: Portál, 1993, 151 s. ISBN 80-85282-77-1.

SOKOL, Jan. Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů. 6., přeprac. vyd., (Ve Vyšehradu 4.). Praha: Vyšehrad, 2010, 363 s. ISBN 978-80-7429-056-5.

SVOBODOVÁ, Eva. Prosociální činnosti v předškolním vzdělávání. Praha: Raabe, 2007, 133 s. ISBN 978-80-86307-39-8.

SVOBODOVÁ, Eva. Sociální dovednosti 2007, studijní materiál na JUČB.

ŠPAČEK, Ladislav. Malá kniha etikety pro celou rodinu. Mladá Fronta a.s. vyd.1. Praha: 2010, ISBN 978-80-204-2219-4.

ŠULOVÁ, Lenka a Chantal ZAOUCHÉ-GAUDRON. Předškolní dítě a jeho svět: L'enfant d'âge préscolaire et son monde. 1.vyd. Praha: Karolinum, 2003, 471 s. ISBN 80-246-0752-2.

ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007, 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.

VACEK, Pavel. Rozvoj morálního vědomí žáků: metodické náměty k realizaci průřezových témat. Praha: Portál, 2008, 126 s. ISBN 978-8-07367-386-4.

VÁGNEROVÁ, Marie. Vývojová psychologie. 1.vyd. Praha: Karolinum, 2005, 467 s. ISBN 80-246-0956-8.

WILSON, Edward O. O lidské přirozenosti: máme svobodnou vůli, nebo je naše chování řízeno genetickým kódem?. Praha: Lidové noviny, 1993, 247 s. ISBN 80-7106-076-3.

ZOLLER MORF, Eva. Učíme děti ptát se a přemýšlet: metody a aktivity k rozvoji myšlení i kultivaci osobnosti dětí. 1.vyd. Praha: Portál, 2012, 93 s. ISBN 978-80-262-0096-3.

Příspěvky ze sborníku:

DOROTÍKOVÁ, S. Sborník autorů katedry filosofie a sociálních věd PedF UK, Vedoucí programu Doc. PhDr. Soňa Dorotíková, DrSc. *Hodnoty a vzdělávání*. Praha: PedF UK, 1997, s. 84, ISBN 80-86039-18-8 .

Příspěvky ze slovníku:

LINHART, Jiří, Alena VODÁKOVÁ a Miloslav PETRUSEK. Velký sociologický slovník. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996, 2 sv. ISBN 80-7184-311-3.

DUROZOI, G., ROUSSEL A. Filozofický slovník EWA Edition, Praha: 1994, 352 s. ISBN 80-85764-07-5.

Příspěvky z encyklopedie:

Grand Dictionnaire Encyclopédique Larousse En 14 Volumes. (1985) Paris: Grand Larousse Universel.

PERRON, Roger. Genese de la personne. Paris: PUF, (1985).

Dokumenty získané na webových stránkách:

Bílá kniha. 2001. [citováno 15. února 2013] Dostupné na WWW: <http://www.msmt.cz/dokumenty/bila-kniha-narodni-program-rozvoje-vzdelavani-v-ceske-republice>

Rámcová vzdělávací program pro předškolní vzdělávání. 2004. [citováno 17. února 2013] Dostupné na WWW: <http://rvp.cz/informace/dokumenty-rvp/rvp-pv>

Úmluva o právech dítěte. [citováno 21. února 2013] Dostupné na WWW: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-o-pravech-ditete.pdf>

Webové stránky:

<http://clanky.rvp.cz/clanek/c/P/530/domlouvame-se-na-pravidlech-aneb-vytvoreni-souboru-pravidel-a-dohod-jako-zakladniho-predpokladu-uspe.html/> [cit. 11. 12. 2012]

<http://clanky.rvp.cz/clanek/o/p/184/EVALUACE-V-MATERSKE-SKOLE.html/> [cit. 11. 5. 2013]

http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/pedf/ps09/uvod_ped/web/proces.html [cit. 8. 2. 2012]

<http://www.studiummba.cz/slovník-pojmu/socialni-role/> [cit. 10. 12. 2012]

<http://slovník-cizích-slov.abz.cz/web.php/slovo/altruizmus-altruismus> [cit. 8. 2. 2013]

<http://dasenka.webnode.cz/news/projekt-zdrava-skola-referat/> [cit. 30. 7. 2012]

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Dětství>, [cit. 9. 1. 2012]

<http://www.detskaprava.cz/slabikar/1.htm> [cit. 18. 4. 2012]

<http://www.sokratici.estranky.cz/> [cit. 11. 1. 2013]

<http://ografologii.blogspot.cz/2009/05/psychologie-hodnot.html>) [cit. 12. 1. 2012]

Další zdroje:

SVOBODOVÁ, Eva. Sociální dovednosti učitelky mateřské školy. České Budějovice, 2007. Materiál pro kurz pořádaný PF JČU.

KRAUSOVÁ, Simona. 2010. Terénní poznámky.

Přílohy

Příloha č. 1

Otázky pro pedagogy

Cílem rozhovoru je zjistit, jaké jsou nejdůležitější výchovné hodnoty očima učitelů mateřské školy a v čem spatřují jejich důležitost zejména v podpoře socializace.

Výzkumná otázka:

Jak učitelky vnímají mateřskou školu jako instituci, kde dochází k předávání hodnot a osvojování si sociálních kompetencí důležitých pro život. Jaké hodnoty jsou pro učitelky klíčové?

A. Úvod

Vysvětlení důvodů mé přítomnosti a důvodu, proč s nimi vedu rozhovor. Zajištění informovaného souhlasu a ujištění o anonymitě našeho rozhovoru. Také požádání o souhlas, abych mohla rozhovor nahrávat.

B. Otázky

Témata k rozhovoru a otázky. Začít nejprve velmi obecnou otázkou typu:

Co si myslíte, že by si děti z mateřské školy měly odnést?

Níže uvedené otázky představují pouze přehled pomocných otázek, které lze v rámci interview použít nikoli pevně stanovenou osnovu rozhovoru. Důležitá jsou hlavně témata.

1. hodnoty, které jsou pro učitelky důležité v rámci socializace žáků

Co se děti snažíte naučit v oblasti mezilidských vztahů?

Jak vedete děti k tomu, aby ostatním neubližovaly?

Jak podporujete, aby spolu děti vycházely?

Jak vedete děti k tomu, aby pomáhaly druhým?

Jak řešíte konflikty mezi dětmi?

Jak učíte děti vzájemnému respektu?

Jakým způsobem učíte děti, co je to empatie?

2. způsob, jakým se dané hodnoty odráží v pravidlech třídy

Myslíte si, že jsou pravidla pro děti důležitá, případně proč?

Jak ve třídě zavádíte nová pravidla?

Jak řešíte porušování pravidel ve třídě?

Jak zní Vaše pravidla ve třídě?

Proč jsou právě tato pravidla pro Vaši třídu důležitá?

Jak podporujete správné chování u dětí?

3. způsob, jakým předáváte dané hodnoty v praxi

Při jakých činnostech je vhodné předávat dětem hodnoty?

Učíte děti hodnotám i záměrně?

Pokud ano, při jakých činnostech?

4. hodnoty, které jsou pro učitelky důležité v rámci zdravého životního stylu

Podporuje Vaše mateřská škola zdravý životní styl?

Jak učíte děti zdravému životnímu stylu?

Setkávají se děti se zdravým stylem pouze při stravování nebo i při řízené činnosti?

5. hodnoty z hlediska hygieny

Co by podle Vás měly děti zvládnout na konci předškolního vzdělávání?

Jak děti zvládají hygienické návyky?

Jak děti učíte správné hygieně?

6. hodnoty, důležité v rámci životního prostředí

Co děláte pro to, aby děti chránily životní prostředí?

Jakým způsobem učíte děti vážit si přírody?

Třídíte ve vaší školce odpad?

7. vztahy s rodiči

Jak hodnotíte vztah rodičů k mateřské škole?

Jak byste popsala Vaši spolupráci s rodiči?

Jaké hodnoty si děti přináší/nepřináší z rodin?

Kdo, podle Vás, má největší odpovědnost při předávání morálních hodnot dětem?

Od kdy je podle vás vhodné děti učit základním hodnotám?

8. měříte hodnotové postoje dětí, a pokud ano, jak?

9. ukončovací otázky

Je něco, na co jsme během rozhovoru zapomněly?

Chtěla byste zdůraznit nějakou oblast, o které jsme se nebavily?

Chtěla byste se na něco zeptat Vy?

C. Závěr

Zapsání si fakt o respondentovi (věk; další funkce, které ve škole vykonává; délka pedagogického působení ve škole). Poděkování za rozhovor a rozloučení se.

Příloha č. 2

Seřad'te tyto hodnoty (od Lindy a Richarda Eyrových – Jak naučit děti hodnotám) podle toho, jak je považujete za důležité:

1. znamená nejdůležitější, 9. nejméně důležité

Hodnoty bytí (kdo jsme)

Poctivost

Odvaha

Mírumilovnost

Samostatnost

Výkonnost

Sebekázeň

Střídmost

Věrnost

Zdrženlivost

1. znamená nejdůležitější, 6. nejméně důležité

Hodnoty dávání (Co dáváme druhým)

Oddanost

Respekt

Láska

Nesobeckost

Vlídnost

Spravedlnost

Příloha č. 3

Charakteristika respondentek

pseudonym	věk	délka působnosti v MŠ	pozice v MŠ	délka rozhovoru
učitelka R	25	3 roky praxe	učitelka	45 min
učitelka K	24	1 rok praxe	učitelka	35 min
učitelka Š	27	5 let praxe	učitelka	30 min
učitelka V	26	2 roky praxe	hlavní učitelka	33 min
učitelka Z	22	2 roky praxe	učitelka	40 min
učitelka H	24	4 roky praxe	hlavní učitelka	35 min
učitelka M	24	6 let praxe	učitelka	27 min
učitelka P	29	5 let praxe	učitelka	30 min
učitelka E	22	2 roky praxe	učitelka	45 min
učitelka B	29	3 roky praxe	učitelka	32 min
učitelka L	24	5 let praxe	učitelka	26 min

Evaluační list dítěte

Jméno

Datum narození

Nástup do MŠ

Odklad školní docházky

Individuální plán

Lateralita

Vada řeči

Zařazeno do logopedické péče

Adaptace:

Na úrovni školního programu se hodnotí především:

- podmínky
- cíle a záměry ŠVP;
- práce pedagogického sboru.

Na úrovni tříd většinou pedagog provádí:

- evaluaci integrovaných bloků;
- hodnocení třídy dětí;
- hodnocení jednotlivých dětí;
- hodnocení sebe sama (sebereflexe).

Pedagog je zároveň v rámci školy hodnocen:

- ředitelem;
- popř. jinými pedagogy.

Všechny tyto činnosti se vzájemně doplňují, prolínají a ovlivňují. Společně vytvářejí vnitřně propojený systém, jehož prostřednictvím mateřská škola může získávat smysluplnou zpětnou vazbu o fungování ŠVP.

Rok									
Termín									
Sebeobsluha									
Oblékání									
uzlík									
klička									
jí samo									
příbor									
osobní hygiena									
společenské návyky									
mytí rukou									
Motorika									
orientace v prostoru									
míč									
pohybová zdatnost									
rytmus									
držení tužky									
držení nůžek									
kreslí rád									
vyjadří se kresbou									
používání barev									
postava-datum									
práce s papírem									
mačkání									
vytrhávání									
skládání									
stříhání									
lepení									
Rozumové dovednosti									
samostatné vyjadřování									
reakce na pokyn									
slovní zásoba									
paměť - básničky									
reprodukce děje									
sluchové rozlišení hlásek									
sleduje očima zleva doprava									
zájem o knihy									
umí se podepsat									
zná své jméno									
zná svou adresu									
soustředěnost									
barvy	červ.	modr.	žlu.	zel	černá	bílá	oranž	růž.	hněd.

číselná řada									
geometrické tvary									
časové vztahy									
prostorové vztahy									
velikost									
dodržování pravidel									
je rychlý									
kolektivní činnosti									
střídá hry - má zájem									
Komunikace									
s dětmi									
s dospělými									